

**De werkzaamheid van narratieve interventies
bij persoonlijke ontwikkeling en bij
organisatieontwikkeling**

2013 - 2018

W.R.Hoogland

Molenlaan 132

3055 GH Rotterdam

mail@wimhoogland.nl

06 83236421

Voorwoord

Dit onderzoek is in 2013 in de steigers gezet. De komende jaren blijf ik er naast mijn werk, en naast reizen en de saxofoon als andere hobby, aan schrijven. Doel is de veronderstelde werkzaamheid van narratieve interventies bij begeleiding, bij het organiseren van leerprocessen en bij organisatieontwikkeling op een verantwoorde wijze te onderbouwen. Tips, suggesties en vragen zijn zeer welkom; ongezoeten kritiek uiteraard ook. Ik pas de onderzochte interventies toe in de praktijk. Indien u interesse heeft in coaching, training of advies, kunt u mailen naar mail@wimhoogland.nl. Het eerste gesprek is gratis en geheel vrijblijvend.

Narrativiteit, in de zin dat mensen betekenis geven aan de werkelijkheid via verhalen, is zo oud als de mensheid en bovendien universeel. In die zin kan het bijvoorbeeld in het kader van globalisering en het werken met multiculturele teams een bruikbare invalshoek zijn. Uit vooronderzoek bleek dat een narratieve benadering ook als zodanig wordt ingezet.

Als het verhaal van de organisatie aan kan sluiten bij de verschillende verhalen van verschillende wereldburgers (en andersom), kan dat een belangrijke positieve factor zijn binnen HRM. Het ondersteunt de afstemming tussen mensen binnen de organisatie en de afstemming van het bedrijf met de omgeving.

Binnen ontwikkelingen in eHRM en bij schaalvergroting kan de narratieve benadering voor de menselijke maat blijven zorgen. Mensen willen gehoord worden. Dan pas gaan ze zich verbonden voelen. Narratieve interventies raken aan het wezen van de mens. Betekenisgeving, zingeving, bezieling, oriëntatie, responsiviteit, creativiteit en de dialoog zijn begrippen zijn die er mee samenhangen. Gedachten kunnen zich tot verhalen ontwikkelen die op hun beurt weer invloed hebben op het denken, voelen en handelen. Zeker als een verhaal krachtig wordt omdat het bijvoorbeeld een heldere plot heeft, een goede structuur en overtuigende personages.

Ik raakte in eerste instantie vertrouwd met narrativiteit vanuit de volgende drie perspectieven: letterkunde, begeleidingskunde en organisatieontwikkeling:

- Tijdens mijn opleiding aan de Universiteit van Leiden tot letterkundige (1984) ontdekte ik de rol en het belang van verhalen voor mensen.
- In de opleidingen tot geregistreerd supervisor/coach en leersupervisor (1996/2001) is narrativiteit een wezenlijk onderdeel van dat vakgebied. Bovendien speelt een narratieve benadering een belangrijke rol tijdens de begeleidingstrajecten die ik verzorg. Bij herhaling leveren narratieve interventies wezenlijke resultaten op.
- Bij de masteropleiding Management Consultancy die ik volgde aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam (2003) dook de narratieve benadering meerdere malen op. Onder andere een gastcollege van Adriaan Bekman deed een vonk overslaan. Ik herkende veel in zijn verhaal en ik heb het boek *De organisatie als gemeenschap* (Bekman, 2001) als zeer inspirerend ervaren. In zijn benadering spelen verhalen een grote rol. Weggeman (2003: 131) besteedt een groot deel van zijn boek *Provocatief adviseren aan literair adviseren*. Hij geeft veel voorbeelden van de kracht het vertellen, ontregelen en vernieuwen van verhalen. Ook in door mij uitgevoerde adviesopdrachten bleek dat de benadering tot wezenlijke effecten leidt.

Naarmate ik me meer verdiepte in narrativiteit en in een narratieve benadering nam mijn fascinatie toe. De benadering dook op steeds meer plaatsten op, onder ander bij leerprocessen. Na ruim 35 jaar onderwijs-, advies- en begeleidingservaring is een van mijn veronderstellingen dat een narratieve benadering bijdraagt aan het rendement van ervaringsleren. De opkomst van scenarioleren en narratief leren schraagt die veronderstelling. Verduyn en Jansen (2005) concluderen “So, in more general terms we can suggest that narrative as research data and approach and antenarrative as method in entrepreneurship education stimulates lateral, imaginative and critical thinking in students”(p14).

Zoeken in bibliotheken en via Google of wetenschappelijke zoekmachines levert een geweldige hoeveelheid materiaal op waaruit blijkt dat een narratieve benadering in veel verschillende vakgebieden als waardevol wordt beschouwd. Uiteraard ga ik er in dit onderzoek vanuit dat de vermeende kracht van narratieve interventies grondig moet worden onderbouwd.

Vooronderzoek leverde ook op dat op empirische gegevens gebaseerde grondige onderbouwingen van de werkzaamheid van een narratieve benadering bij vormen van professionele begeleiding als bijvoorbeeld coaching en supervisie schaars zijn. Dat geldt ook voor op empirisch onderzoek gebaseerde onderbouwingen van de positieve werking van narrativiteit bij leerprocessen en bij organisatieontwikkeling. Deze studie behelst theoretisch en praktisch onderzoek gericht op het onderbouwen van de effectiviteit van het hanteren van narratieve interventies bij het begeleiden van mensen. Hoe kunnen bijvoorbeeld narratieve interventies bijdragen aan een vitale en permanent flexibele organisatie? Wat kan narrativiteit bijdragen aan flexibele op een leven lang leren gerichte medewerkers? Hoe kunnen narratieve interventies het studiesucces van studenten verhogen?

Het materiaal tot nu toe is mede tot stand gekomen dankzij kritiek en suggesties van Dr. Sylvia van de Bunt, Professor Paul Jansen en Dr. Gertjan Schuiling. Ook bedank ik een aantal kritische vakgenoten, collega's en studenten. Suggesties en kritiek zijn zeer welkom. Als iemand wil participeren in dit onderzoek is zij of hij ook welkom. Wellicht kan samenwerking nuttige publicaties of een boek opleveren.

Rotterdam, 2015.

Inhoudsopgave

1. Inleiding

1.1 Probleemstelling

1.2 Wetenschapstheoretische achtergrond

1.3 De auteur

2. Caleidoscopisch perspectief

2.1 Psychotherapie en narrativiteit

2.2 Narratieve geneeskunst

2.3 Narratologie

2.4 Letterkundig perspectief

2.5 De kracht van mythen

2.6 Filosofie en narrativiteit

2.7 Organisatieontwikkeling en narrativiteit

2.8 Begeleidingskunde en narrativiteit

3. Werkzaamheid narrativiteit

3.1 Definitie

4. Narratieve interventies

4.1 Begeleidingskunde

4.2 Leerprocessen

4.3 Organisatieontwikkeling

5. Empirisch onderzoek

5.1 Begeleidingskunde

5.2 Leerprocessen

5.3 Organisatieontwikkeling

6. Conclusies

6.1 Begeleidingskunde

6.2 Leerprocessen

6.3 Organisatieontwikkeling

6.4 Overkoepelende conclusies

Bibliografie

Links

Begrippenlijst

Stellingen

1. Inleiding

Het motto van dit onderzoek is:

Narro ergo sum

Vrij naar ‘de vader van de moderne filosofie’.

Cogito ergo sum

René Descartes (1596 – 1650).

Toelichting:

‘Ik construeer en vertel verhalen, dus ik ben’ als essentie van het menselijk leven. Contemplatie en interactie als middelen tot betekenisgeving en zingeving.

Het construeren en vertellen van verhalen in het hoofd en in de werkelijkheid is een wezenlijk kenmerk van de mens en een primaire behoefte. Het construeren, deconstrueren en reconstrueren van verhalen is bovendien de kurk waarop de wetenschap en de democratie drijft.

In de begeleidingskunde en bij organisatieontwikkeling spelen de in het hoofd geconstrueerde verhalen en de daadwerkelijk door verschillende partijen vertelde verhalen een cruciale rol.

Narratieve interventies zijn erop gericht nieuwe verhalen in hoofden en harten van mensen en in organisaties te laten ontstaan. Die verhalen kunnen dan een positieve invloed hebben op het denken, voelen, willen en handelen.

Oriëntatie op het probleem:

Uit een eerste theoretische verkenning blijkt vanuit veel verschillende invalshoeken de werkzaamheid van narrativiteit en narratieve interventies. Mensen geven zichzelf en de wereld om hen heen betekenis door het vertellen van verhalen. Onze verhalen zijn een weergave van onszelf en een manier om vorm te geven aan de werkelijkheid en welke rol we daarin spelen. Daarnaast hebben verhalen buiten onszelf ook een belangrijke invloed op ons denken, voelen en handelen.

Vanuit mijn opleidingen tot letterkundige, consultant en begeleider ben ik er in de praktijk overtuigd geraakt van de kracht van verhalen. Bij bijvoorbeeld betekenisgeving en verbondenheid spelen verhalen een belangrijke rol. Betekenisgeving en verbondenheid hangen nauw samen met bijvoorbeeld motivatie, persoonlijke ontwikkeling en zelfverantwoordelijk leren.

Verhalen van mensen zijn uitgangspunt bij vrijwel alle vormen van professionele begeleiding. Het verhaal van de betrokkene staat centraal in bijvoorbeeld psychoanalyse, diverse vormen van therapie, supervisie, coaching en studieloopbaanbegeleiding.

Mensen construeren hun eigen werkelijkheid en door die constructies te bewerken kan er via deconstructie en reconstructie een nieuw verhaal ontstaan. Op die manier kunnen mensen die bijvoorbeeld vastgelopen zijn in hun verhaal weer ruimte krijgen.

Het is in verschillende vakgebieden geaccepteerd om naast het rationele wetenschapsideaal verhalen een belangrijke rol toe te kennen. Als er van bijvoorbeeld emoties, gevoelens en ontregeling sprake is, kan narratieve kennis meer verklaren en inzicht geven dan wetenschappelijk verantwoorde rationele kennis. Narratieve kennis is ook de kennis die kunst ons kan verschaffen. Schilderijen, muziek en gedichten vertellen ook een verhaal dat ons kan raken en ons nieuwe inzichten kan opleveren.

In bijvoorbeeld de geschiedwetenschap staat narrativisme voor een benadering die de nadruk legt op een verhalende benadering, waarbij de bouwstenen controleerbaar zijn, maar het door inlevingsvermogen creëren van een eigen beeld primair is.

Mensen denken in taal en construeren met taal hun eigen werkelijkheid. Dit verhaal kan via interventies beïnvloed worden, bijvoorbeeld door als manager of begeleider de persoon uit te nodigen het verhaal in de vorm van een vertelling te ontrollen. Die narratieve interventie levert dan een verhaal op, waarbij op reflectie gerichte vragen kunnen worden gesteld. Uit het verhaal dat zich in de interactie vormt kan een nieuw verhaal ontstaan. Deze wisselwerking tussen het innerlijke verhaal, het ontrolde verhaal, de bewerking en het nieuwe verhaal wordt onder andere in deze studie uitgewerkt.

Mijn veronderstelling is dat een narratieve benadering bij begeleidingsinterventies als supervisie, coaching en studieloopbaanbegeleiding bijdraagt aan de werkzaamheid ervan. Daarnaast is de veronderstelling dat narratieve interventies zoals geformuleerd en onderbouwd in verschillende vormen van begeleidingskunde een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan wezenlijke en duurzame organisatieverandering.

In begeleidingsmethodieken zoals supervisie staat het verhaal van de werknemer centraal en zijn de interventies gericht op het deconstrueren en reconstrueren van het door de werknemer geconstrueerde verhaal. Daarnaast wordt aangezet tot de ontwikkeling van het reflecterend en zelfsturend vermogen. Bovendien wordt exploreren gestimuleerd.

Wanneer ik spreek over wezenlijke, en daarmee duurzame ontwikkeling, valt wezenlijk op te vatten in de zin dat de interventies ertoe hebben geleid dat het niet alleen op het gebied van denken tot resultaten heeft geleid, maar ook op het gebied van voelen en handelen. Wezenlijkheid en duurzaamheid moeten bijvoorbeeld af te leiden zijn uit regelmatige 360 graden feedback.

Empirische onderbouwing van de werkzaamheid van narrativiteit en narratieve interventies is schaars. Hoe de werkzaamheid tot stand komt is lang niet altijd duidelijk. Door in dit onderzoek specifiek de werkzaamheid onder de loep te nemen wordt kennis en inzicht toegevoegd. Dat is wetenschappelijk gezien waardevol en het is bovendien van maatschappelijke waarde als deze krachtige interventie vaker succesvol kan worden ingezet bij persoonlijke ontwikkeling en organisatieontwikkeling. Bijvoorbeeld om studenten en werknemers meer aan te zetten tot zelfsturing en zelfverantwoordelijk leren. Grensverleggend in dit onderzoek is uiteindelijk dat bij meerdere doelgroepen, in verschillende situaties en via meerdere onderzoeksmethoden empirisch heb onderbouwd hoe en waarom narratieve interventies daadwerkelijk die dingen met mensen doen zoals die ook in de vele theoretische publicaties over dit onderwerp impliciet worden aangenomen.

In de begeleidingskunde speelt narrativiteit een toenemende rol. Een veronderstelling is dat narratieve interventies onder andere bijdragen aan het realiseren van bijvoorbeeld de doelen:

- Levenlang leren via zelfreflectie en exploreren;
- Intrinsiek gemotiveerde studenten / werknemers;
- Permanente persoonlijke groei;
- Zelfstandig en zelfsturende studenten / medewerkers;
- Betekenisvol leren (sensemaking).

Kortom: naast mijn fascinatie zijn er redenen genoeg om de black box van het containerbegrip narrativiteit te onderzoeken en de werkzaamheid te ontrafelen. Belangrijkste doel is de werkzaamheid op een wetenschappelijk verantwoorde wijze te onderbouwen.

De onderbouwing van de werkzaamheid bestaat uit een discursief deel waarin vanuit verschillende perspectieven en vakgebieden de kracht van narratieve interventies wordt beschreven en geïnterpreteerd. Het inductieve deel van het onderzoek bestaat uit het genereren van empirisch materiaal.

Vanwege het wringen tussen wetenschappelijk verantwoorde kennis en narratieve kennis (verhalen, gevoelens, emoties, onbewuste drijfveren), en omdat kwalitatief onderzoek en participatief onderzoek als subjectief wordt gezien, wordt zoveel mogelijk triangulatie toegepast.

Bijvoorbeeld minstens drie bronnen van bewijs via:

- Datatriangulatie: bijvoorbeeld interviews, groepsdiscussie, enquête, verslagen, notulen, publicaties.
- Onderzoekerstriangulatie: meerdere onderzoekers vanuit verschillende theoretische kaders en perspectieven.
- Methode triangulatie: verschillende onderzoeksmethodes zoals literatuuronderzoek, interviews, observaties, verhaalanalyse.
- Systematische triangulatie: Data, maar ook betekenissen die deelnemers aan de interactie geven analyseren.

1.1 Probleemstelling

Algemene probleemstelling is: Hoe dragen narrativiteit en narratieve interventies wezenlijk (denken, voelen én handelen) en aantoonbaar bij aan persoonlijke ontwikkeling en succesvol leren in organisaties en in het onderwijs? Een definitie van narrativiteit is te vinden onder het hoofdstuk Werkzaamheid narrativiteit.

Deelvragen zijn: Wat is de invloed van narratieve interventies op het denken voelen en handelen van studenten / werknemers? Wat zijn bruikbare interventies? Waaruit bestaat de werkzaamheid? Waaruit blijkt de werkzaamheid? Wat zijn de gevolgen?

Om de werkzaamheid te onderzoeken en te onderbouwen worden verschillende deelonderzoeken uitgevoerd op het gebied van begeleiding in studie en werk. Per deelonderzoek worden zo nodig specifieke deelvragen geformuleerd. Mijn methodieken heb ik in de inleiding toegelicht.

Doelstelling is het verkrijgen van meer inzicht in de werkzaamheid van narrativiteit en narratieve interventies. Het empirisch onderbouwen van de werkzaamheid. Het toetsen van bestaande interventies en ontwikkelen van interventies. Een en ander aan de hand van verschillende concrete praktijksituaties. Tot slot is een doel het genereren van bruikbare en effectieve interventies.

1.2 Wetenschapstheoretische achtergrond

In het boek *Narrative and discursive approaches in Entrepreneurship* (Hjorth/Steyaert, 2004) wordt als theoretische achtergrond geschetst: “The linguistic turn and the performative turn that have become more and more prominent during the last 20 years in social and organizational studies, have recently had offspring in entrepreneurship studies, in such a variety of narrative (Steyaert, 1997; Lounsbury and Glynn, 2001), metaphorical (Dodd, 2002; Hill and Levenhagen, 1995; Hyrsky, 1999), textual (Pitt, 1998), dramaturgical (Gartner, Bird and Starr, 1992; Czarniawska-Joerges and Wolff, 1992; Anderson, 2003; Baker, Miner and Easley, 2003), discursive (Cohen and Musson, 2000; Ogbor, 2000) and deconstructionist (Nodoushani and Noudoushani, 1999) analysis.”(p.8).

De wetenschapstheoretische achtergrond van onderzoek naar narrativiteit is meer constructivistisch dan conventioneel van aard. Omdat de werkelijkheid sociaal geconstrueerd wordt, is die werkelijkheid meerduidig. De bijbehorende subjectivistische epistemologie gaat uit van verwevenheid van de onderzoeker en het onderzochte. De resultaten zijn de creatie van het onderzoeksproces. Een bijbehorende hermeneutische methodologie bestaat uit een voortgaande en zich herhalende dialectiek van iteratie, analyse en kritiek.

In zijn proefschrift ‘Relevatie’ en ‘transformatie’. Narrativiteit als paradigmatische instap voor pedagogisch onderzoek (Verhesschen, 2001). verwoordt hij zijn theoretisch denkkader als volgt: “Op epistemologisch vlak leidt de opvatting over de taal en de wereld en de ‘meaning-as-use’-betekenistheorie tot het postfoundationalism’: de opvatting dat er voor onze waarheidsaanspraken geen buitentalige fundamenteen zijn en dat het binnen de eenheid taalwereld is dat over de waarheid van de uitspraken moet geoordeeld worden. De mensvisie van Taylor beklemtoont dat we mensen zijn voor wie niet alles om het even is, dat we leven in een horizon van betekenissen. Menswetenschappen, die naam waardig, moeten daarom recht doen aan het subject als subject. Deze epistemologische en antropologische uitgangspunten leiden tot een pleidooi voor een interpretatieve benadering en een verwerping van de exclusieve aanspraak van de causaal-analytische benadering als paradigma voor pedagogisch onderzoek. Binnen een door Wittgenstein en Taylor geïnspireerde opvatting over de pedagogische wetenschappen is er zowel plaats voor empirisch als voor wijsgerig onderzoek, voor onderzoek dat gericht is op ‘voorspellen’, ‘begrijpen’ en ‘veranderen’. Dit vormt het denkkader van waaruit narratief onderzoek initieel wordt benaderd.”

In het inleidend artikel *Interveniëren en veranderen, Zoeken naar betekenis in interactie* in het tijdschrift *M&O* (2006) benoemen Boonstra en De Caluwé ter onderbouwing van interactieve interventies onder andere het kennisgebied 'Sociaalconstructionisme'. Daar stellen zij: "De rol van betekenisgeving in sociale processen is een van de kernthema's in het sociaalconstructionisme. Het gaat om de zienswijze dat mensen hun eigen realiteit construeren op basis van hetgeen ze ervaren. Volgens Gergen (1999) helpt deze subjectieve realiteit mensen om te begrijpen wat er gaande is. In ambigue situaties raken mensen verward, omdat een situatie lastig is te begrijpen vanwege meervoudige betekenissen en meerstemmigheid van actoren. Gergen (2001) pleit daarom voor dialoog waarin mensen in directe interactie met anderen nieuwe betekenissen construeren van hun sociale werkelijkheid en ruimte creëren voor het veranderen van de eigen situatie. Volgens Weick (1995) ontstaan manieren van organiseren door betekenissen die individuen geven aan sociale situaties." (p. 19).

Specifieke door mij gebruikte onderzoeksmethoden zijn afhankelijk van hoe het onderzoek zich ontwikkelt. In eerste instantie sluit actieonderzoek goed aan op geschetste pilots. Door actie en kritische reflectie af te wisselen worden de benadering, de gegevens en mijn interpretaties steeds een slag verfijnd. Bovendien wordt mijn inzicht vergroot. Voordeel van deze benadering is dat ik mijn al aanwezige kennis en inzicht op het gebied van begeleiden en de kracht van verhalen daarbij mee kan nemen.

Een tweede bruikbare benadering is de sociaal constructivistische. Het uitgangspunt dat betekenisgeving achteraf door interactie wordt geconstrueerd is zeker van toepassing op de voorgestelde onderzoeken. Een onderzoeker als Weick heeft op dit punt nuttig materiaal gepubliceerd voor het analyseren van de te verzamelen verhalen (*Making Sense of The Organization*, 2001).

Meer op specifieke op narrativiteit gerichte methoden heb ik gevonden in onder andere *Narrative Methods for Organizational & Communication Research* (Boje, 2001). Hij beschrijft zeven methoden om tot een narratieve analyse te komen. Aan de hand van concrete verzamelde verhalen wil ik die benaderingen testen op hun bruikbaarheid in het specifieke geval dat ik ze toepas.

In *Narratives in Social Science Research* (Czarniawska, 2004) wordt beschreven hoe narratieve methodes kunnen worden toegepast en hoe de verzamelde verhalen kunnen worden geïnterpreteerd.

Boje stelt op zijn website, die een grote hoeveelheid informatie over narrativiteit en narratief onderzoek bevat: "the nuances are what count. This is not something you can do impersonally to avoid your own bias. Bias is your locator, your internal detective, but only after you self-reflect and figure out your bias, so you can move ahead of it. This is why you keep a field diary, to record your dreams, your insights, your conjecture, those hypotheses that comes from doing the grounded field work."

Over de relatie tussen de onderzoeker en de onderzochte schrijft hij: "To check reliability and validity of your work, ask your informant to advise you. Treat the informant as the expert on matters of their own ontology and epistemology. Your biggest obstacle in qualitative work is your own ego. When your head is full, you can not learn from anyone else."

Tot slot is het concept 'dialogical self' op deze plek relevant. "The concept of dialogical self is a new development in psychology which combines the work of theorists such as Bakhtin and James with the latest developments in cultural, cognitive and social psychology and in psychotherapy. This new approach is closely related to narrative psychology, constructivism, and cultural psychology, but the focus is upon the multivoiced self. According to the concept of the dialogical self, the individual self is social in origin and dialogical in function. The self reflects and appropriates the voices of society and significant others, and within the functioning of the self we find these voices in dialogue."

Zie: www.dialogicalscience.com en de website van Professor Hubert J.M. Hermans: www.socsci.ru.nl/~hermans.

1.3 De auteur

<https://www.linkedin.com/in/wimhoogland>

<http://www.wimhoogland.nl/>

2. Caleidoscopisch perspectief

In dit hoofdstuk wordt de inhoud van de black box van het containerbegrip narrativiteit zichtbaar gemaakt. Doel is om als start van deze studie een beeld te schetsen van het begrip en om het belang en nut van narratieve interventies te onderbouwen. Door vanuit meerdere vakgebieden en invalshoeken naar verscheidene aspecten van narrativiteit te kijken, zal net als in de caleidoscoop het beeld weliswaar steeds anders zijn, maar uiteindelijk zullen de terugkerende patronen en kleuren voor meer inzicht in het verschijnsel zorgen.

De veronderstelling is dat het openen van de doos niet zoals bij Pandora tot tegenslagen en onheil leidt, maar bruikbaar materiaal oplevert waarop in het vervolg van deze studie kan worden voortgeborduurd.

Een verkenning van het containerbegrip narrativiteit doet je belanden in veel verschillende vakgebieden. Vooralnog beperkt deze verkenning zich tot narratologie (verteltheorie), letterkunde, filosofie, geneeskunde, psychologie, psychotherapie en organisatieontwikkeling. Als laatste wordt het voor dit onderzoek zeer relevante vakgebied begeleidingskunde verkend. Tijdens mijn zoektocht dook het begrip ook op in vakgebieden als marketing, reclame en economie op.

Voor saillante en verhelderende voorbeelden uit andere vakgebieden houd ik mij aanbevolen.

Binnen de psychologie en de psychotherapie is het meest gepubliceerd over de kracht van verhalen. Narratieve interventies in bijvoorbeeld de vorm van schrijfoopdrachten zijn volledig geaccepteerd als krachtige interventies in het begeleiden van mensen richting nieuwe inzichten en gedrag.

2.1 Psychotherapie en narrativiteit

In het artikel *Why Doesn't the Writing Cure Help Poets?* (Kaufman, Sexton, 2006) wordt onderbouwd dat het antwoord op de vraag in de titel hoogstwaarschijnlijk luidt dat in gedichten geen verhaal wordt opgebouwd. Daar waar bij herhaling empirisch is aangetoond dat schrijven de geestelijke gezondheid positief beïnvloedt, wordt hier onderzoek geciteerd waaruit blijkt dat dichters en dichtersessen geen baat hebben bij het schrijven van poëzie, maar schrijvers wel. Tegenvoorbeelden van blijvend met psychische klachten kampende schrijvers als Edgar Allan Poe, Emily Dickinson en Sylvia Plath worden ontkracht met de redenering dat hun teksten vaak een weergave zijn van hun interne worsteling en daarmee geen helende kracht hebben. In Nederland kan mijn favoriete schrijver en recente P.C. Hooft-prijswinnaar Maarten Biesheuvel als voorbeeld dienen. Hij ondervindt zijn hele leven al ernstig psychisch ongemak en hij moest zich meerdere malen laten opnemen. Zijn boeken werden onlangs in het NRC-Handelsblad (Rijghard, 16-12-2006) gerecenseerd in termen van: 'Zijn verhalen zijn vreemd en ontregelend. Hij verstaat de kunst je in enkele pagina's van de gekte en absurditeit van het bestaan te overtuigen en daarbij een geweldig gevoel van isolement op te roepen.' De jury van de prijs schreef onder andere: 'Zijn sterk associatieve verteltechniek geeft zijn proza een weldadig effect van irrationaliteit en onlogica, waardoor het fantastisch element te meer een kans krijgt.' Het is wrang te bedenken dat wat door de lezer waarschijnlijk als een coherent intern verhaal als

weldadig wordt ervaren, voor deze sympathieke schrijver zelf niet positief uitpakt. Overigens blijkt uit deze verkenning dat narratieve interventies hooguit leiden tot nieuwe inzichten en daarop gebaseerd nieuw gedrag. Voor de behandeling van depressieve klachten is meer nodig.

Wanneer het artikel van Kaufman en Sexton vanuit het perspectief van werkzaamheid wordt gelezen springen de volgende bevindingen in het oog: “In contrast, writing that is fragmented may not only fail to improve health, but may actually be harmful.” (p. 268) en “It has been found that people who increase in their use of cognitive words (e.g. because, cause and reason) over the days of writing tend to show greater health improvements. Emotion words were also predictive of better health. Those writers who used a high rate of positive emotion and a moderate amount of negative emotion showed the greatest improvements.” (p. 274)

Opvallend is bovendien dat in verschillende door hen aangehaalde onderzoeken het perspectief dat wordt gebruikt een rol speelt. Mensen die in hun verhalen het perspectief van ‘ik’, ‘mij’ en ‘mijn’ naar ‘wij’, ‘ons’ en ‘zij’ verplaatsen blijken beter af te zijn. Dit komt overeen met het geloof in een van de ingrediënten van psychotherapie namelijk dat het construeren van een coherent verhaal over belangrijke gebeurtenissen omarmd en geaccepteerd kan worden als het eigen verhaal.

Omgekeerd onthult een geciteerde analyse van de teksten van Kurt Cobain, John Cheever en Cole Porter in het artikel van Kaufman en Sexton dat bij toename van hun roem er een toename is van het gebruik van de eerste persoon. In die tijd neemt ook het zelfdestructief gedrag toe, bijvoorbeeld overmatig gebruik van drank, en volgen er depressieve perioden. Cobain pleegt uiteindelijk zelfmoord.

Op de vraag wat het schrijven van een verhaal therapeutisch maakt wordt in het artikel geantwoord dat het creëren van een verhaal betekenis geeft aan een ingrijpende gebeurtenis. “The event becomes more organized, gains new meaning, and can be ‘filed away’, allowing the writer to move on with life.” (p. 275)

Olthof en Vermetten (1994: 103/104) behandelen in hun boek *De mens als verhaal*. Narratieve strategieën in de psychotherapie voor kinderen en volwassenen verschillende narratieve strategieën in de psychotherapie. In de beschrijving van hun narratieve paradigma laat ik ze graag zelf uitgebreid aan het woord omdat het niet duidelijker en krachtiger valt te parafraseren: “Met verhalen brengen we een orde aan in de veelheid van gebeurtenissen. Een verhaal kent betekenis toe aan elke gebeurtenis en met betekenissen creëren we een zinvol levensperspectief. In de dialoog met de medemens krijgt ons verhaal gestalte: we vertellen wat we hebben gedaan, waar we vandaan komen, we vertellen over onze familie, ons werk, plannen, idealen en teleurstellingen: we vertellen hoe we naar de wereld kijken. In de dialoog vormen we ons verhaal: we selecteren, rangschikken en benoemen gebeurtenissen in zinvol verband. In een dialoog ontwikkelen we een coherent verhaal over onszelf en we creëren een wereld om ons heen die past in dit verhaal. Dit geeft ons een gevoel van continuïteit. We zijn zoals we vertellen dat we zijn, we worden zoals we over onszelf vertellen, we zijn ons eigen verhaal. Zo vormt zich de wereld waarvan we deel uitmaken tot een bekende wereld met een begrijpelijk verhaal.

Wanneer we worden getroffen door onbegrijpelijke, verdrietige, noodlottige of absurde voorvallen in ons leven, moeten we hierover een verhaal kunnen ontwikkelen. We moeten de

gebeurtenissen kunnen plaatsen in een betekenisvol verband en erover kunnen vertellen (Sampers e.a. 1991). Slagen we er niet in een samenhangend verhaal te creëren, dan overvallen ons gevoelens van fragmentatie, desintegratie, zinloosheid en passiviteit: we zijn geen deelnemer meer, maar passieve toeschouwer. We verliezen contact, we vertellen ons verhaal niet meer of vertellen hooguit hetzelfde verhaal in een steeds beperktere vorm, éénsporig en één dimensionaal. We vertellen een meer en meer versmald verhaal van de werkelijkheid waaraan we toenemend lijden. Het verhaal wordt niet meer gehoord, is te bekend of biedt te weinig zinvolle ordening en perspectief.“

Als begeleider, docent of adviseur lijkt het voor de hand te liggen oog te hebben voor het hierboven geschetste narratieve paradigma. In het empirische deel van dit onderzoek wordt gepoogd de relatie tussen het interne verhaal en het gedrag te onderbouwen. Bijvoorbeeld via analyse van video-opnamen van gesprekken met afgehaakte studenten en met succesvolle studenten.

[Nog inweven materiaal over op gedachten en verhalen geënte vormen van therapie als cognitieve therapie, rationeel emotieve therapie (RET) en neuro linguïstisch programmeren (NLP).]

2.2 Narratieve geneeskunst

In zijn boek *Genezende vertelkunst* stelt Stone (1997: 14 en 42) dat mensen het nodig hebben betekenis aan hun leven te geven en dat dit aanzet tot vertellen. “Met de ‘narratieve’ structuur, voortvloeiend uit het verleden, brengen wij heelheid in onze anders zo willekeurige, caleidoscopische reeksen van ervaringen.” Hij stelt dat een verhaal de kracht heeft ons systeem diepgaand te beïnvloeden. Daarbij maakt het lichaam geen onderscheid tussen werkelijke belevenissen en belevenissen die in de vorm van een verhaal tot ons komen. Irrationele gedachten kunnen niet alleen onzekerheid, maar ook lichamelijke klachten veroorzaken. Omgekeerd kunnen mensen door een nieuw verhaal bijvoorbeeld hun burnout overwinnen en hun oude energie weer terugkrijgen.

Stone geeft voorbeelden van traditioneel levende volken die al duizenden jaren de kracht van verhalen benutten. “Zo zijn er bijvoorbeeld islamitische culturen waar men geen bloemen en snoepgoed meebrengt voor de zieke, zoals wij dat gewend zijn, maar vertelt men hem een verhaal over geduld, volharding en overwinning [...] In de hindoeïstische geneeskunde worden sprookjes verteld om verandering te brengen in de geestelijke aandoeningen van de patiënt. Men hoop dat de patiënt het sprookje overdenkt en zo een pad vindt door en uit de emotionele beroering.”

Vanuit het adagium ‘Voorkomen is beter dan genezen’ lijkt het neerzetten van een goed organisatieverhaal dat aansluit bij en ruimte geeft aan verhalen van de werknemers een goede keus. Een dergelijke narratieve interventie kan veel geld aan ziekteverzuim en reïntegratie besparen. Uit een door het Nederlands instituut voor onderzoek van de gezondheidszorg (NIVEL) bleek bij video-analyse dat: "Huisartsen kunnen door patiënten meer aandacht te geven tijdens een eerste consult zorgen dat de patiënt tevreden naar huis gaat en niet nogmaals

terugkomt met dezelfde klachten." Het zich op empathische wijze gehoord voelen van patiënten speelt hierbij een grote rol. Het door psycholoog Sandra Dulleman en collega's uitgevoerde onderzoek is gepubliceerd in BioMedCentral Family Practice.

In het in oktober 2008 verschenen Journal of the American Medical Association onderbouwen onderzoekers uit Boston dat het gesprek over de dood aantoonbaar invloed heeft op de laatste levensweken. Patiënten die over de naderende dood spreken ondergaan minder behandelingen. Nabestaanden die de dood bespraken krijgen minder vaak een rouwdepressie.

2.3 Narratologie

De narratologie (verteltheorie) verschaft inzicht in welke aspecten relevant zijn voor het construeren van een krachtig verhaal of welke ingrediënten je kunt aanreiken om mensen aan te zetten tot het construeren van verhalen. Bal (1989) heeft veel bijgedragen aan de narratologie (verteltheorie). In haar boek *De theorie van vertellen en verhalen* ontrafelt zij verhalende teksten als romans, sprookjes en verhalen. Zij maakt onderscheid tussen 'grote' literatuur en de eigen kleine verhalen en geeft een aantal ordeningsprincipes om een hogere graad van raffinement in het materiaal beschrijfbaar te maken:

1. De gebeurtenissen worden gerangschikt in een volgorde, die kan verschillen van de chronologische volgorde.
2. De tijdsduur die gewijd wordt aan de verschillende elementen van de geschiedenis wordt vastgesteld ten opzichte van de tijdsduur die ze in de geschiedenis innemen.
3. De acteurs worden voorzien van distinctieve kenmerken. Ze worden zo geïndividualiseerd en veranderd in personages.
4. De plaatsen waar de gebeurtenissen zich afspelen krijgen distinctieve kenmerken en worden veranderd in specifieke ruimten.
5. Naast de noodzakelijke relaties tussen acteurs, gebeurtenissen, plaatsen, tijdsduur, die al in de laag van de geschiedenis beschrijfbaar waren, worden andere, facultatieve relaties aangelegd tussen de verschillende elementen, bijvoorbeeld symbolische en verwijzende relaties.
6. Er wordt een keuze gemaakt tussen de verschillende 'gezichtspunten' van waaruit de elementen gepresenteerd kunnen worden.

Het resultaat van die bewerkingen is een specifiek verhaal, dat zich onderscheidt van andere verhalen.

Om tot afbakening van het corpus verhalende teksten te komen zouden volgens Bal (p. 16) de volgende drie kenmerken aan te wijzen moeten zijn:

1. In een verhalende tekst treft men twee soorten woordvoerders aan, één, die geen functie vervult in de geschiedenis, en één die dat wel doet. (N.B. ook als de verteller en de acteur dezelfde persoon zijn zoals bij ik-verhalen, is er dat verschil. De verteller is dan die persoon op een ander moment, in een andere situatie, dan wanneer hij de gebeurtenissen meemaakt.

2. In een verhalende tekst zijn drie lagen te onderscheiden: de tekst, het verhaal, de geschiedenis. Alle drie de lagen zijn beschrijfbaar.
3. Datgene waar een verhalende tekst over gaat, de ‘inhoud’, is een serie met elkaar samenhangende gebeurtenissen die worden veroorzaakt of ondergaan door acteurs.

Aan de hand van bovenstaande theorie kan gekozen worden om aan de hand van relevante kenmerken een verhalende tekst te beschrijven om te komen tot een indirecte interpretatie.

Op deze wijze kunnen ook individuele verhalen en organisatieverhalen worden geïnterpreteerd. Bovendien kan de theorie behulpzaam zijn om organisatieverhalen te construeren. In de komende hoofdstukken worden de werkzaamheid en de daarop gebaseerde interventies nader onderzocht.

In haar boek benadrukt Bal dat wie ‘grote’ verhalen leest zich laat meeslepen en overtuigen. Literatuur of poëzie roept gevoelens op en zet niet aan tot rationeel denken.

“en wie verhalen leest redeneert niet, laat zich meeslepen, en daardoor overtuigen.” (p. 9).
Onderbouwing van deze specifieke kracht in de begeleidingskunde en de interventiekunde is een van de doelstelling van deze verkenning en het daarop gebaseerde vervolgonderzoek.

2.4 Letterkundig perspectief

Ook in de literatuur geven schrijvers betekenis aan de werkelijkheid door middel van taal. De vaak gebruikte innerlijke dialoog scheidt dan orde in de chaos van de werkelijkheid. Weergave van die interne verhalen heeft de mensheid prachtige poëzie en schitterende proza opgeleverd. Schrijvers als Sartre[1] (1982) en Joyce[2] (1998) hanteerden een literaire stijl die bijna letterlijk weergaf wat zich in hun hoofd voor verhaal afspeelde. Bij een narratieve benadering in de begeleidingskunde, of wanneer storytelling voor het gezamenlijk formuleren van een bedrijfsstrategie wordt gebruikt, wordt het weergegeven van het interne verhaal in de vorm van een vertelling gestimuleerd.

Joyce beschouwde de Odysseus van Homeros als het mooiste portret van een mens in de literatuur. Als eerbetoon schreef hij zijn Ulysses. Zijn hoofdpersoon Bloom moet twaalf proeven doen om zijn vrouw Molly (Penelopeia) terug te winnen. De hele roman speelt zich af in slechts één dag. Het interne verhaal van de hoofdpersoon staat centraal.

De door Sartre en Joyce gehanteerde stijl, die monologue intérieur of stream of consciousness wordt genoemd, is ook daarna bij veel schrijvers terug te vinden. Onder andere Vestijk[3] (1978) hanteerde de stijl om aan te geven wat zich afspeelde in het hoofd van zijn hoofdpersoon. Op deze wijze kon hij intieme gevoelens en gedachten van zijn hoofdpersoon zichtbaar maken en daarmee inzicht verschaffen waarom de persoon op een bepaalde manier handelde.

[Eventueel nog raamvertelling (Multiperspectiviteit) en Bildungsroman (verbeelding/betekenisgeving/transformatie: Czarniawska) inweven]

Phillips (1995) slaat in zijn artikel *Telling Organizational Tales: On the Role of Narrative Fiction in the Study of Organisations* een brug tussen de letterkunde en de organisatiekunde. Hij onderbouwt de voordelen van het gebruik van onder andere romans en verhalen als bruikbare benaderingen. Hij stelt: “The importance of narrative fiction lies in the fact that it tells a story, and in telling a story it creates space for the representation of the life-world within which individuals find themselves (Bruner 1992; Ellis and Flaherty 1992b; Huxley 1963). This space provides room for the reader to enter into the lifeworld constructed by the text. It also allows for a more complex representation of organizations; or, to put it in another way, it allows researchers to develop more complex hypotheses of organizational functioning. Many different viewpoints can be included in the text, each represented by a character. No final sense of closure needs to be created and none is implied by the presence of the omnipotent author of traditional research reports (Bakhtin 1981; Gardiner 1992). Much more room remains for doubt, uncertainty, contradiction, and paradox, aspects of organizations that necessarily disappear under ‘rigorous’ analysis.” (p. 629).

Een mooi voorbeeld uit de literatuur is de novelle *Kaas* (1933) van Willem Elsschot. Na lezing zal de kijk van de lezer op zelf een onderneming beginnen, en op ondernemen in het algemeen, zeker veranderd zijn.

Daarnaast stelt Phillips (1995): Narrative fictions allow comparison across cultures, back in time, and even, in some case, into a future that will (hopefully) never happen (George Orwell, 1984; Aldous Huxley, *Brave New World*; Ridley Scott, *Blade Runner*.)

[1] Jean-Paul Sartre hanteerde bijvoorbeeld in zijn roman *Walging de monologue intérieur*.

[2] James Joyce werd wereldberoemd met zijn roman *Ulysses* waarin hij de stijl stream of consciousness hanteert.

[3] Simon Vestdijk in *Meneer Visser's Hellevaart*, een door *Ulysses* geïnspireerde roman.

2.5 De kracht van mythen

Narrativiteit is universeel en zo oud als de mensheid. In alle culturen zit narrativiteit verankerd in de cultuur. Denk bijvoorbeeld de Vedische geschriften uit het oude India (O'Flaherty, 1986) of verhalen uit Afrika zoals beschreven in het boek *'African tribal leadership voor managers'* (De Liefde, 2005). Dit een boek stelt dat de adviseur of manager het moet aandurven om veranderingsprocessen op basis van dialoog en respect uit te voeren. Alleen door te luisteren naar de verhalen over het bedrijf van medewerkers kan een manager invulling geven aan de collectieve kracht. Het verhaal is de eerste en belangrijkste stap naar zingeving, bezieling en creativiteit in Afrikaanse organisaties.

Het boek *Mythen* (Amstrong, 2005) is de inleiding op een boekenreeks waarin internationale topauteurs op eigentijdse wijze mythen hervertellen. In die inleiding wordt onderbouwd dat de mens altijd mythen heeft bedacht. Mensen lijken mythen nodig te hebben om betekenis te geven aan de wereld om hen heen. “Wij zijn wezens die betekenis zoeken. [...] Maar wij mensen raken makkelijk in vertwijfeling en vanaf het allereerste begin hebben we verhalen bedacht die ons in

staat stelden ons leven in een breder kader te plaatsen, die ons een onderliggend patroon lieten zien en ons het gevoel gaven dat het leven betekenis en waarde had, ondanks alle ontmoedigende en chaotische bewijzen van het tegendeel.

Een ander bijzonder kenmerk van de menselijke geest is dat we ideeën hebben die we niet rationeel kunnen verklaren. We hebben verbeeldingskracht, een gave die ons in staat stelt aan iets te denken dat niet direct aanwezig is en dat als het bij ons opkomt niet echt bestaat. Uit de verbeelding komen religie en mythologie voort. Tegenwoordig staat het mythische denken in een slechte reuk: we verwerpen het vaak omdat het irrationeel en gemakzuchtig zou zijn. Maar de verbeelding is ook een gave die wetenschappers in staat heeft geteld hun kennis te vergroten en de technologie te ontwikkelen waardoor onze doeltreffendheid onvoorstelbaar is toegenomen.” (Amstrong, 2005: 7)

2.6 Filosofie en narrativiteit

Een andere relevante invalshoek is de filosofie. In zijn bekendste werk *Het postmoderne weten* (1996) kent Lyotard veel belang toe aan narrativiteit. Hij stelt dat via de taalpragmatick beschouwingen van de maatschappij als een narratologisch georganiseerd complex mogelijk worden gemaakt. Hij verklaart de post moderne tijdgeest vanuit het wegvallen van grote verhalen die door bijvoorbeeld arbeidersopstanden tegen het socialisme hun geloofwaardigheid hebben verloren. Hij spreekt over ontmythologiseren van de idealen van de Verlichting. Daarmee begon het uiteenvallen van oude verbanden, met als belangrijk gevolg een toegenomen individualisering. Dit lijkt te ondersteunen dat grote verhalen bij uitstek geschikt zijn om gemeenschappelijkheid en verbondenheid te realiseren.

Over het zelf stelt Lyotard: “Dit zich bevindt op knopen van communicatie-circuits.” Lyotard beschouwt de narratieve vorm als bij uitstek en in meerdere opzichten geschikt om de staat waarin het weten verkeert te verbeelden en te begrijpen. Kortom: een bruikbare bril om te kijken naar wat zich binnen een organisatie afspeelt.

Habermas beschouwt ‘communicatief handelen’ als de grondvorm van sociale interactie (Kunneman, 1985). Hij zet dit begrip tegenover ‘strategisch handelen’ dat gericht is op het doel bereiken en op eigen succes. Habermas pleit voor een machtsvrije dialoog. Over en weer wordt voorondersteld dat de gesprekspartners aanspraak mogen maken op de geldigheid van wat zij zeggen. Wanneer aanspraken ter discussie worden gesteld, moet men overstappen naar het discours. Ook die dient machtsvrij te zijn en het karakter te hebben van de dialoog.

Hoewel de theorie van Habermas gericht is op rationele denkprocessen, is zijn uitgangspunt dat de machtsvrije dialoog en het communicatief handelen noodzakelijk zijn voor sociale interactie bruikbaar. Hij pleit voor ruimte voor het verhaal van de ander. Binnen een organisatie de ruimte scheppen voor communicatief handelen en een machtsvrije dialoog zal niet alleen de inhoudelijke kwaliteit van de verhalen verhogen, maar ook de kwaliteit van de sociale interactie (bedrijfscultuur) doen toenemen.

In dit verband is het interessant dat Boje (2007) stelt dat een verhaalvertellende organisatie een gekunsteld complex is van instrumenteel verhaalde realiteiten waar de tegenverhalen de officiële verhalen vernietigen. Sterker nog, managementachtige controlerende verhalen en tegenverhalen vernietigen elkaar. Levende verhalen gaan op in het niets van verhalen die verboden zijn te vertellen vanwege machtsverhoudingen, bedrijfscultuur, consensus en contracten.

2.7 Organisatieontwikkeling en narrativiteit

Abma (2006) stelt in haar artikel *Werken met narratieven, Verhalen en dialoog als methoden voor praktijkverbetering* in het tijdschrift *M&O* dat: "In organisaties kan het luisteren en uitwisselen van verhalen leiden tot een groter onderling begrip tussen groepen belanghebbenden. Het werken met verhalen wordt dan onderdeel van een responsieve benadering van organisatie- en beleidsontwikkeling (Stake, 1975; Guba en Lincoln, 1989; Abma, 1996, 2003; Greene en Abma, 2001.)"

Schuilings (2001) schrijft in de handeelseditie van zijn proefschrift: "In navolging van Nijk (1984) onderscheid ik drie dimensies, die in mijn onderzoek ook steeds zijn gemeten: een technische, een narratieve en een affectieve. Het gaat achtereenvolgens om de kunst iets voor elkaar te krijgen, om het vermogen de strekking van het eigen handelen te verwoorden en te begrijpen, en om het vermogen zich te verbinden met, te 'staan voor' of te houden van datgene wat men doet en nastreeft. [...] Iemand ontplooit zich naarmate zijn activiteiten, verhalen en bevinding meer met elkaar samenvallen."

In organisaties kan ook geëxploreerd worden met wat Boje op zijn website (<http://business.nmsu.edu/~dboje/>) story consulting noemt: "Story consulting is estimated to be a billion dollar business when you include areas such as narrative therapy, leader coaching, publicists, story telling organization change, and other ways of revamping the story identity and story behaviors of individuals and organizations. [...] To get to more complex levels you will need to be able to do ethnographic field work, and be able to analyse the material stylistic ways organizations are writing narratives and stories, and thereby writing and telling their identities."

Meest belangrijk bij story consulting is volgens Boje: "that 'epic storytelling' is not the same as 'proper story' imprisoned by the dictates of [dramatic] narrative (with linear plot; cohesion of beginning, middle & end; & quite the homophonic, monophonic, monologic prison). Organizations are 'storytelling organizations' whose systemicity is an complexity of unmerged consciousnesses, and unfinalized wholeness; in short, they can exhibit quite polyphonic storytelling behaviours."

Shaw (2004) beschouwt de organisatie als een voortdurend gesprek. Shaw maakt gebruik van gedetailleerde verhalen en reflecties om zichtbaar te maken wat mensen beweegt die in veranderingsprocessen participeren. Zij spreekt ook over narratieve betekenisgeving:

"The paradoxical nature of narrative is that it makes sense of what we can draw on (the past) in such a way that shapes our experience of a meaningful present (now) which includes where the story can go from here (the future). At the very same time, the way the narrative is opening up

the future acts back on how the past leads towards it, and so further shapes our present experience. Interpretations of the past are influencing expectations of the future which are influencing interpretations of the past in the interactive present. This is the paradoxical, iterative, non-linear movement of narrative sense-making.” (121)

De lijst van voor mijn verkenning gebruikte vakgebieden is zeker niet volledig. De kracht van verhalen speelt bijvoorbeeld een cruciale rol in de marketing en reclame. Edson Escalas (2004) onderzoekt hoe merken betekenis krijgen bij gebruikers via de constructie van verhalen. Zij schrijft: “Many scholars have asserted that people naturally think in story-like form (Adaval & Wyer, 1998; Bruner, 1986; Polkinghorne, 1991; Shank, 1990). It is therefore reasonable that consumers should also interpret their exposure to and experience with brands via narrative thought processes. [...] Through the narrative meaning-making process, some brands become more important and valuable than others to consumers, becoming connected to consumers’ sense of self.”

In de historische wetenschappen staat narrativisme voor een benadering die de nadruk legt op een verhalende benadering, waarbij de bouwstenen controleerbaar zijn, maar het door inlevingsvermogen creëren van een eigen beeld primair is.

Ook bij economische vraagstukken duikt het begrip tegenwoordig op. De verhalen die mensen construeren en uitspreken of opschrijven spelen bij bijvoorbeeld marktsentimenten een grote rol. De Amerikaan Edmund Phelps heeft met zijn toevoeging van veranderende verwachtingen op macro-economische theorieën de Nobelprijs voor economie 2006 gewonnen. In het navolgende hoofdstuk over de werkzaamheid van narrativiteit en over concrete narratieve interventies wordt onderbouwd dat een narratieve benadering ook het leren van mensen in positieve zin kan beïnvloeden.

2.8 Begeleidingskunde en narrativiteit

Bij het zichtbaar maken van gevoelens en gedachten speelt in de begeleidingskunde de narratieve benadering een cruciale rol. Iedere werknemer of student heeft zijn individuele werkverhaal. In mijn eigen praktijk als procesadviseur, coach en studieloopbaanbegeleider probeer ik, wanneer een student of werknemer bijvoorbeeld in zijn verhaal is vastgelopen, door middel van reflectieve vragen ruimte te creëren in het verhaal. Door de hulpvrager zijn verhaal te laten ontrollen, ontstaat er ruimte om tot ontdekkingen en inzicht te komen. Verandering is pas mogelijk als er woorden aan gevoelens zijn gegeven. In de narratieve benadering is het verhaal uitgangspunt. Het verhaal dat verteld wordt, maar vooral ook het verhaal dat tussen de regels leeft, het verhaal achter het verhaal. De ervaring leert dat het niet vertelde verhaal ook de nodige aanknopingspunten kan bieden om een nieuw verhaal te laten ontstaan. Mensen leggen niet zomaar op tafel wat hen echt dwars zit, daarvoor moet eerst vertrouwen ontstaan.

Veel aanknopingspunten zitten ook in het verhaal dat tijdens de interactie vorm krijgt. Ondanks dat een goede begeleider zoveel mogelijk met een leeg hoofd moet luisteren en het professionele niet-weten in praktijk moet brengen om maximale ruimte aan de ander te geven, brengt hij of zij ook een verhaal. Er ontstaat interactie en daarmee een nieuw verhaal. Een verhaal waarin de

hulpvrager gestimuleerd wordt om zelf met oplossingen te komen. Degene die wordt begeleid wordt aangezet zijn geconstrueerde verhaal te deconstrueren. De reconstructie verschaft nieuw perspectief en handelingsruimte. Door ervaringen te verwerken tot een betekenisvolle samenhang kan een nieuwe (arbeids)identiteit worden opgebouwd. Een identiteit die als basis kan dienen voor zelfsturing en zelfmanagement. Een begeleider, consultant of manager kan deze benadering inzetten om duurzame ontwikkeling te realiseren. In de hoofdstukken over respectievelijk de werkzaamheid van narrativiteit en over concrete narratieve interventies wordt de methodiek onderbouwd en van voorbeelden voorzien.

Supervisie als geregistreeerde begeleidingvorm streeft naar betere integratie tussen denken, voelen en handelen. De verbeterde integratie maakt een meer zelfstandige uitoefening van het werk mogelijk. Belangrijk hulpmiddel hierbij is het vergroten van het reflecterend vermogen van de supervisant. Het ontwikkelen van een interne supervisor is een middel bij uitstek om niet vast te lopen in het eigen verhaal en ruimte te houden in het hoofd en in het werk.

Als bij de Landelijke Vereniging Voor Supervisie en overige Begeleiding (LVSB) geregistreeerde supervisor en leersupervisor heb ik tijdens het supervisieproces, dat met een tweewekelijkse frequentie vijftien bijeenkomsten bevat, mensen wezenlijk en duurzaam in hun beleving van het werk en in hun werkgedrag zien veranderen. Zij geven dat ook zelf aan in hun reflectieverslagen waarin de eigen constructies worden ingewisseld voor nieuwe verhalen.

Van Praag (2000: 14) stelt in het Handboek Supervisie en Intervisie: “Constructivisme en deconstructivisme gaan ervan uit dat de respondenten die materiaal leveren waarmee de onderzoeker aan het werk gaat, hun ontwerp – constructie – van de werkelijkheid aanbieden.” Daarna kan het herontwerpen van de werkelijkheid beginnen.

Supervisie is er ook op gericht mensen te leren leren ‘aan’ hun ervaringen. Daarbij stelt het geconstrueerde werkverhaal een belangrijke rol. In het Handboek Supervisiekunde betoogt Siegers (2002: 9): “Dit houdt in dat de werkuitvoering (lees: het daarover geconstrueerde verhaal) leermateriaal is en niet de activiteit is die in supervisie begeleid wordt. Supervisoren moeten leren om in leertermen over supervisie te denken en ook in leertermen over supervisie met hun supervisanten te praten. Alleen dan kan intentioneel leren en leren op basis van zelfsturing zich in supervisie verder ontwikkelen. Een en ander houdt ook in dat in de begeleiding door de supervisor de focus verschuift van het begeleiden van het leren van de supervisant in de supervisiebijeenkomst naar diens leren buiten de supervisiebijeenkomst.” Bij het zogenoemde leren ‘aan’ ervaringen is de interventie erop gericht dat er een nieuw werkverhaal ontstaat. Een en coach of consultant kan bij het ontwikkelen van individuen en teams inzetten op deze vorm van zelfsturende leren in de eigen werksituatie. De supervisoren Banning en Banning-Mul spreken in hun boek *Narratieve Begeleiding, Hoe het gebroken verhaal professioneel te waarderen* (2005: 11) over ‘problematiserende narrativiteit’: “In de dialoog met de begeleider durft de begeleide beroepskracht zijn subjectief geconstrueerde teksten open te breken, het vertrouwde enigszins te verlaten, op te sporen wat over de grenzen kan liggen, nieuwe wijdere grenzen te trekken en de complexiteit van de samenleving bij zich binnen te laten.”

Supervisie heeft naast een landelijke ook een internationale beroepsvereniging (zie websites in de literatuurlijst). In Duitsland is zelfs een vierjarige universitaire opleiding vereist om als

‘diplomsupervisor’ te kunnen werken. Het is niet alleen een methode gericht op optimaliseren van intermenselijke verhoudingen gerelateerd aan werk. Het is ook een proces waarin de verhoudingen tussen personen en tussen personen en groep transparant wordt.

Diplomsupervisoren worden ook ingezet bij veranderingsprocessen binnen bedrijven. “In einem seit drei Jahren laufenden Organisationsentwicklungs- und Schulungsprojekt für die zum VW-Konzern gehörende Skoda Autowerke berate ich den Aufbau des betriebsinternen Weiterbildungszentrums und des Weiterbildungsprogrammes und erarbeite es konzeptuell mit den dortigen Mitarbeitern , welche von mir und meinem Team durch ein umfangreiches Curriculum zu Supervisoren (DGSv-Standaard) und Coaches ausgebildet wurden, so dass eine personelle Infrastruktur für interne und externe Beratungs- und OE-Arbeit auf den Weg gebracht wurde, die ich derzeit mit meinen Kollegen supervidiere.” (Petzhold, 1998: 232).

3. Werkzaamheid narrativiteit

Om meer zicht op de werkzaamheid van verhalen te krijgen, leent zich een verkenning van narratieve vormen in psychotherapie (Richert, 2003). Hij integreert in het artikel *Living Stories, Telling Stories, Changing Stories: Experiential Use of the Relationship in Narrative Therapy* twee benaderingen. De eerste gaat ervan uit dat het verhaal van de cliënt centraal staat, de tweede dat de relatie tussen therapeut en cliënt centraal staat en daarmee ook het gezamenlijke verhaal. Het verhaal als uitgangspunt heeft geleid tot verschillende interventies die behulpzaam zijn bij het afstand nemen en deconstrueren van het probleem en “to identify preferred outcomes as well about procedures for thickening the client’s new story of her or his relationship to the problem (Epston, 1993a; Freedman & Combs, 1996; Freeman, Epston & Lobovits, 1997; Tom, 1987, 1988; White & Epston, 1990).

In begeleiding is er meer dan alleen het verhaal. Betekenisgeving komt vooral ook tijdens de interactie tot stand. Daarbij speelt niet alleen het vertelde verhaal een rol, maar ook de non-verbale aspecten. Daarbij geldt dat het relationele niveau overeen kan komen, maar ook sterk kan verschillen van het vertelde verhaal. Implicatie is dat beide verhalen in een narratieve benadering relevant zijn als het gaat om werkzaamheid. Dit heeft op zijn beurt weer implicaties bijvoorbeeld narratieve begeleiding van werknemers. Alleen inzetten op het vertelde verhaal is een beperkte vorm van interveniëren.

Richert (2003) schetst kwaliteiten die de werkzaamheid positief beïnvloeden: “That the therapist strives to achieve a clear, nonjudgmental understanding of the client’s construction of reality is emphasized in both the narrative and the humanistic-existential traditions. Listening empathically, attempting to grasp the particular nature of the client’s moment to moment experience is a central hallmark of humanistic-existential approaches to treatment (Gendlin, 1968, 1996; Rogers, 1951; Yalom, 1980) (p. 195). In het volgende hoofdstuk, waarin ik kom tot een inventarisatie van concrete interventies, worden meerdere door Richert beschreven interventies meegenomen.

Ook Breuer (2006) spreekt over de interactie tussen de verteller en de luisteraar die een narratieve ruimte schept waarin ideeën, ervaringen, gevoelens en andere bewustzijnsinhouden worden uitgewisseld. Hij stelt “Als je deze narratieve ruimte binnentreedt, worden er twee belangrijke mechanismen gemobiliseerd: projectieve identificatie en associatie/dissociatie. Je identificeert je met de verteller of met een van de acteurs in het verhaal. Je projecteert op hem jouw gevoelens, herkent bij hem je eigen gedachteconstructies en vermoedt bij hem jouw eigen vooronderstellingen. Tegelijkertijd roept het verhaal bij jou associaties op met andere situaties, personen of gebeurtenissen die in enigerlei opzicht lijken op wat in het verhaal wordt gesuggereerd. Al luisterend droom je weg in je eigen wereld die door het verhaal wordt opgeroepen. Je bent in het verhaal van de ander en tegelijkertijd in je eigen verhaal.” (p. 56).

De werkzaamheid verklaart Breuer vanuit de natuurlijke behoefte van mensen om gedachten en gevoelens te delen. “Ik vermoed dat het de groeiende behoefte is om in de organisatie vrijplaatsen te creëren waar ruimte is voor reflectie, niet als een naar binnen gekeerd proces maar als een interactieve gebeurtenis en een creatief proces en waarin de meer ongemakkelijke gevoelens die door ervaren of toekomstige gebeurtenissen worden opgeroepen, zoals twijfels,

teleurstelling, angsten, schaamte en boosheid, kunnen worden gevat in het oeroude ritueel van de verhalenkring dat zich steeds weer zal weten te vernieuwen (Houston, 1996)” (p. 68).

Abma (2006) verklaart de werkzaamheid uit het feit dat verhalen gaan over wat mensen echt raakt. Ze gaan over wat mensen wezenlijk van belang vinden en er kunnen emoties en gevoelens in worden verpakt. Dit maakt en houdt mensen betrokken. (p 82).

Duidelijk is dat grote en kleine verhalen de door ons zelf geconstrueerde werkelijkheid beïnvloeden. Verhalen buiten ons bepalen samen met onze zelf gecreëerde interne verhalen ons gedrag. In de huidige samenleving zijn de verhalen zeer divers. Verhalen uit bijvoorbeeld de bijbel, de koran, hindoeïstische geschriften en verhalen uit de humanistiek beïnvloeden het denken, voelen en doen van mensen. Daarnaast spelen de kleinere verhalen die we vanuit onze socialisatie hebben meegekregen een rol. De verhalen uit het gezin en van de scholen die we bezochten. In ons werk klinken die verhalen door en tijdens dat werk scheppen we weer nieuwe interne verhalen. Sommigen van ons groeien daardoor voortdurend, anderen lopen vast. Het interne verhaal bepaalt wat er gebeurt; wat we aannemen of afwijzen, wat we binnenlaten of buitensluiten, wat we in ons werk bereiken of wat we juist niet bereiken.

De werkzaamheid van verhalen is ook in het onderwijs ontdekt. Na 25 jaar onderrichtservaring en begeleidingservaring is een van mijn veronderstellingen dat een narratieve benadering sterk kan bijdragen aan het rendement van leren. De opkomst van scenarioleren en narratief leren schraagt die veronderstelling. Verduyn en Jansen (2005) concluderen op dit punt: “So, in more general terms we can suggest that narrative as research data and approach and antenarrative as method in entrepreneurship education stimulates lateral, imaginative and critical thinking in students”(p14).

Ook Phillips (1995) onderschrijft de werkzaamheid: “The use of narrative fiction can help motivate them to learn the theories by making the underlying organizational phenomena more real and more deserving of study. (Shaw 1992; Shaw and Locke 1992). Fiction, if used appropriately, can mediate between the abstract, wordless theories of organizational analysis and the subjective world within which the student lives. [...] In addition, collected readings are now available that assemble fiction and ethnographic writings useful in teaching topics in organizational analysis (e.g. Frost, Mitchel, and Nord 1982; Puffer 1991).

Phillips stelt dat verhalen niet alleen ter ondersteuning kunnen dienen. “If carefully chosen, fictional sources can provide insight into important aspects of organization in a way that no amount of theoretical discussion of empirical data can provide. Narrative fiction can examine organization as a way of life and explore the impact of various organizational dysfunctions on individuals.”

De term scenarioleren duikt regelmatig op in publicaties over leermethoden. Zie bijvoorbeeld: www.scenarioleren.nl. Deze methode is ontwikkeld om te kunnen omgaan met veranderingen en onzekerheden in de toekomst. Als leermethode wordt het gebruikt om zelfsturend, creatief en toekomstgericht te leren. De methode maakt gebruik van narratieve elementen als het ontrollen van het eigen verhaal en het ontwerpen van verhalen over de toekomst.

3.1 Definitie

Het is duidelijk geworden dat narrativiteit een containerbegrip is dat zich niet eenvoudig onder één typering laat vangen. Wanneer het om de werkzaamheid van narrativiteit gaat onderscheid ik op basis van mijn verkenning voorlopig vier aspecten:

1. Het verhaal op zich. Een geschreven of verteld verhaal dat zich laat analyseren vanuit bijvoorbeeld narratologie of literatuurwetenschap. Daarmee kan de kracht geanalyseerd en/of deels voorspeld worden. Inzichten kunnen worden gebruikt bij bijvoorbeeld story telling om gezamenlijk een goed organisatieverhaal of productverhaal neer te zetten. Te denken valt aan het via reclames opgebouwde verhaal van de Rabobank. Als beïnvloeding van de bedrijfscultuur kan op deze wijze ook een verhaal worden ontwikkeld dat mensen aanspreekt en waar ze betekenis aan kunnen ontleen. In coaching of studiebegeleiding kan een goed verhaal ook motiveren en stimuleren.
2. Het door de lezer of luisteraar ervaren verhaal. Geanalyseerd kan worden wat het verhaal met de ontvanger doet. Onderzocht kan worden hoe het zijn of haar denken voelen en handelen beïnvloedt. Wanneer bijvoorbeeld een opleiding een motiverend opleiding- en beroepsverhaal neerzet valt de impact, en daarmee het verhaal, kwantitatief en kwalitatief te meten.
3. De invloed van de verhalen van mensen die zij zelf in hun hoofd construeren op henzelf. De impact van zowel flarden als coherente verhalen met bijvoorbeeld duidelijke plot en alles daartussen. De resultaten van het bewerken van die verhalen als gevolg van professionele begeleiding. Onderzocht kan worden of bijvoorbeeld coaching of (studie)loopbaanbegeleiding heeft geleid tot een nieuw verhaal met als gevolg nieuw gedrag.
4. De invloed van het verhaal dat ontstaat in de interactie tussen bijvoorbeeld coach en werknemer, tussen studiebegeleider en student en wellicht ook de voor de kracht van narrativiteit gevoelige manager en zijn personeel. Wat is de impact op het denken, voelen en handelen van het ontstane verhaal tussen de individuele verhalen op de individuele verhalen.

In het Engels betekent Narrative als zelfstandig naamwoord vertelling, beschrijving of commentaar. Als niet telbaar zelfstandig naamwoord staat het voor het vertellen. Als bijvoeglijk naamwoord staat het voor verhalend. Story staat in het Engels binnen de letterkunde voor legende, novelle of verhaal. In algemene zin staat het voor verhaal in de zin van relaas.

Narratief betekent in de vorm van een verhaal. Bijvoorbeeld narratieve geschiedschrijving.

Verhaal staat in het Nederlands voor al niet verzonden gebeurtenissen om het publiek te boeien of te verstrooien. Vertelling staat voor het vertellen, relaas doen.

Bij het analyseren van het te verzamelen materiaal maak ik een onderscheid door de woorden 'flarden', 'vertellingen (als resultaat van vertellen)' en 'verhalen (coherentie, plot, tijdslijn, karakters)' te gebruiken.

Boje (2007) verfijnt het onderscheid door toe te voegen:

- Het zich onbewust in het hier en nu ontwikkelende verhaal
- Het terugkijken in flarden. Betekenisgeving door achteraf relaties/verbanden te leggen.
- Het terugkijken in de vorm van een 'echt' verhaal (plot, structuur, coherentie). Geeft achteraf betekenis aan het onbewust ontwikkelde verhaal.
- Betekenisgeving door reflectie in de vorm van flarden.
- Betekenisgeving door reflectie in de vorm van verhalen

[Boek Boje nog inweven.]

4. Narratieve interventies

De tot nu toe door mij geïnventariseerde narratieve interventies worden per deelgebied beschreven. Bij bijvoorbeeld organisatieontwikkeling worden interventies besproken die betrokkenheid vergroten en veranderingsprocessen ondersteunen. In het onderwijs kunnen de geïnventariseerde interventies behulpzaam zijn om de intrinsieke motivatie van studenten te bevorderen. Coaching en andere vormen van begeleiding krijgen meer diepgang en worden effectiever door het toepassen van narratieve interventies.

Zoals in de inleiding vermeld is het doel van dit onderzoek de werkzaamheid van een aantal narratieve interventies op een wetenschappelijk verantwoorde wijze te onderbouwen. In het hoofdstuk 'Empirisch onderzoek' worden de verschillende onderbouwingen beschreven.

Tips, suggesties en kritiek zijn ook bij dit deel van het onderzoek weer zeer welkom.

4.1 Begeleidingskundige interventies

Begeleidingskunde is net als narrativiteit zo oud als de mensheid. Mensen hebben elkaar altijd bewust en onbewust begeleid. Bijvoorbeeld ouders hun kinderen, ervaren jagers de onervaren jagers en leraren hun leerlingen. Een beroemde begeleider uit de klassieke oudheid is Socrates. Drie kernelementen uit zijn gesprekken waren maieutiek, elenchus en apoluo. Maieutiek in de betekenis van verloskunde, het beroep van zijn moeder. Het in de dialoog geboren laten worden van nieuwe inzichten en waarheden. Vaak net als bij een bevalling een pijnlijk proces. Bij elenchus draait het om het weerleggen van alles wat je meent zeker te weten. Je ervan bewust te worden dat je eigen waarheid beperkt en subjectief is. Er bestaan net zoveel waarheden als dat er mensen zijn. Apoluo staat voor loslaten. Omdat de meeste mensen streven naar zekerheid en controle is dit vaak een buitengewoon lastig proces.

Professionele begeleiding betekent bewust jezelf als mens via interactie inzetten om een ander mens vooruit te helpen. Daarbij geldt dat ieder mens en elke casus uniek is en dat er daarom elke keer weer zorgvuldig moet worden afgestemd. Omdat je jezelf als begeleider meeneemt in het proces is zelfinzicht een vereiste. Hoe je luistert en kijkt, bepaalt wat je hoort en ziet. Daarbij geldt dat je nooit over jezelf uitgeleerd moet raken. Professioneel begeleiden betekent ook methodisch begeleiden. Het op de juiste wijze inzetten van tijdens de opleiding en in de praktijk verworven interventies.

In mijn praktijk heb ik vooral geleerd in de goede zin van het woord nieuwsgierig te zijn en niet te oordelen. Achter irrationele verhalen zitten vaak patronen, mensen zijn zich vaak niet bewust van bepaalde aspecten van hun gedrag. Ook wordt niet altijd begrepen dat de mens een product van zijn verleden is en is er weinig zelfinzicht op dit gebied. Mensen zijn zich vaak ook niet goed bewust van de invloed van de context of situatie op hun verhalen en gedrag.

Naast luisteren kan al vragend worden geïntervenieerd. Het is daarbij van belang dat het verschil tussen strategisch en communicatief handelen in acht wordt genomen. Probeer de ander geen verhaal op te dringen. Luisteren vanuit een leeg hoofd is de kunst. Aanzetten tot interne reflectie

is het doel. Reflectieve vragen zijn een doeltreffend hulpmiddel. Bijvoorbeeld: Hoe komt het denk je dat je dit zo voelt of ervaart?

Vanuit mijn opleiding en werkervaring op het gebied van supervisie, coaching (studie)loopbaanbegeleiding blijkt bij herhaling uit de evaluaties van de verschillende trajecten dat het positief wordt gewaardeerd wanneer er echt wordt geluisterd. Positief luistergedrag op verbaal en non-verbaal niveau is daarmee een belangrijke interventie. Het wordt ook als stimulerend ervaren dat de begeleider niet met oordelen komt en zich steeds vragend en nieuwsgierig, in positieve zin, opstelt.

De relatie speelt een heel belangrijke rol, het moet klikken. In het supervisietraject dat ik eerder beschreef, wordt standaard tijdens de derde van de vijftien bijeenkomsten zorgvuldig vastgesteld of het klikt. In Duitse literatuur wordt in verband met de relatie het fraai de lading dekkende woord 'verstehen' gebruikt.

Ik heb als begeleider geleerd nadrukkelijk in te zetten op exploreren op het gebied van handelen. Mensen maken vaak leersprongen door in de eigen leer- of werkomgeving daadwerkelijk met leerdoelen aan de slag te gaan. Leren door, van en aan ervaring in interactie met anderen. Er is pas sprake van wezenlijke, en daarmee duurzame, ontwikkeling als de interventies ertoe hebben geleid dat het niet alleen op het gebied van denken tot resultaten heeft geleid, maar ook op het gebied van voelen en handelen. Wezenlijkheid en duurzaamheid moeten dan af te leiden zijn uit regelmatige 360 graden feedback.

De eerder aangehaalde artikelen van Richert (2002 en 2003) leveren vanuit de psychotherapie wat interventies betreft het volgende op:

- Empathische opstelling, empathisch luistergedrag
- Streven naar 'niet oordelend' begrijpen
- Luisteren vanuit 'niet weten'
- Luisteren met respectvolle nieuwsgierigheid
- Op de hoede zijn voor luisteren vanuit het eigen perspectief
- Uitgaan van de vertelde realiteit van de ander
- Respectvol meegaan in de werkelijkheid van de ander
- Eerlijk en authentiek handelen
- Gelijkwaardig opstellen en gezamenlijk streven naar een gedeeld doel
- Parallel optrekken, gezamenlijk en afwisselend leiden en volgen
- Je zichtbaar, maar ook kwetsbaar opstellen
- Afstemmen op en meegaan in het verhaal van de ander
- Regelmatig navragen of het verhaal zoals het op je overkomt ook zo bedoeld is
- Via vragen verkennen en uitdiepen van het vertelde verhaal
- Alert zijn op nieuwe mogelijke invalshoeken die verandering en groei kunnen opleveren
- Achterhalen van het grote verhaal achter het vertelde verhaal. Verbanden benutten.
- Ondersteunen van deconstrueren en reconstrueren van het verhaal vanuit eigen ervaring

- Exploreren in de betekenis en de structuur van het verhaal om de verteller tot een krachtiger of nieuw verhaal te brengen

Aanvullende interventies die opduiken in de begeleidingskunde:

- Aanzetten tot verwoorden gevoelens in verhaalvorm
- Aanzetten tot gebruik sprookjes, tekeningen, fictie, gedichtjes)
- Reflectieve vragen stellen

Wanneer het gaat om een specifieke vorm van begeleiden als studieloopbaanbegeleiding levert deze eerste verkenning algemene interventies en specifiek op leren gerichte interventies op als:

- Aanzetten tot ontrollen van en reflecteren op het eigen verhaal met betrekking tot de gekozen opleiding (verleden, heden en toekomst)
- Aanzetten tot verwoorden gedachten en gevoelens over de opleiding verhaalvorm
- Inzicht geven in de kracht en werking van verhalen
- Bedrijfsbezoek
- Bedrijfsfilms
- Gastsprekers uit het werkveld
- Inzetten op open dialoog en open (machtsvrije) communicatie over de opleiding
- Afstemmen individuele verhalen en verhaal latere beroepspraktijk
- Bottom up gezamenlijke verhalen creëren
- Workshops narrativiteit en storytelling organiseren
- Via verhalen inzetten op betekenisvol en zelfverantwoordelijk leren
- Studenten vertrouwd maken met belang van narratief leren en scenarioleren
- Ontwikkelen reflecterend vermogen
- Ontwikkelen leren van, door en aan ervaringen
- Ontwikkelen zelfverantwoordelijk leren
- Ontwikkelen flexibiliteit en multiperspectiviteit
- Ontwikkelen van creativiteit

Op grond van bovenstaand inventarisatie binnen de begeleidingskunde, kom ik tot de volgende voorlopige lijst van narratieve interventies:

- Xx

4.2 Interventies bij leerprocessen

Cornelis (1998:168) onderstreept het belang van zelfsturing en leren. In die combinatie ontstaat creativiteit en doorbreking van bestaande regelsystemen. Nieuw verworven inzichten leiden weer tot betere zelfsturing.

In veel vakliteratuur op het gebied van management consultancy is toenemende aandacht voor een gedragswetenschappelijke benadering en het belang van leren. De Caluwé / Vermaak (2002:

51) stellen bij wat zij beschrijven als groendrukdenken: “Dit vindt zijn oorsprong in de action-learningtheorieën (zie onder anderen Kolb et al, 1991; Argyris en Schön, 1978. Het heeft een grote vlucht genomen in het gedachtegoed van de lerende organisatie (Senge, 1990; Swieringa en Wierdsma, 1990). Veranderen en leren zijn conceptueel sterk gekoppeld (zie onder andere De Caluwé, 1997.”

In het tijdschrift *Academy of Management Learning and Education* (2002, Vol.1) wordt Russel L. Ackoff gevraagd te reageren op het doel van het tijdschrift, namelijk het presenteren van theorie, modellen, onderzoek en kritische dialoog op het gebied van leerprocessen.

Ackoff publiceerde 22 boeken en meer dan 200 artikelen op onder andere het gebied van leren. Veel mensen profiteerden van zijn ‘out of the box’ denken. Dat is geen eenvoudige opgave als je het volgende gezegde serieus neemt: ‘You can’t think out of the box if you’re in it.’

Hierbij wat reacties op de vraag aan Ackoff om op het doel van het tijdschrift te reageren:

“I think it’s fine as long as it focuses on learning instead of teaching, because there is the implicit assumption in most educational institutions that learning is the converse of teaching, that an ounce of teaching produces an ounce of learning. The fact is that teaching is the major obstruction of learning.

Most of what you are taught you never use and is irrelevant, and what you do use you’ve learned on the job. [...] People learn from others by following their curiosity, but they learn very little from courses. Certainly very little that is useful.

[...] Incentive systems have to effectively take into consideration the needs of students, not just what faculty think they would like to do.”

In hetzelfde tijdschrift doen Henry Mintzberg en Jonathan Gosling in hun artikel ‘Educating managers beyond borders’ de volgende visuele duid in het zakje:

‘Learning occurs where concepts meet experiences through reflection.’

In de vele publicaties over leren en leerprocessen staan steeds weer dezelfde thema’s centraal. Belangrijkste thema is dat het dat het leren van de student of werknemer uitgangspunt moet zijn. Double loop learning, ervaringsleren, constructivistisch leren, probleemgestuurd onderwijs, duaal leren en supervisorisch leren zijn daar voorbeelden van.

Mensen moeten sterk betrokken worden bij hun eigen leerproces. Zij moeten er in de beginfase achter komen wat ze moeten leren om een betere beroepsbeoefenaar te worden. Vervolgens dienen zij zelf leerdoelen te formuleren

Eigen verantwoordelijkheid en intrinsieke motivatie zijn sleutelwoorden bij het organiseren van moderne leerprocessen. Het leren moet niet blijven steken in overdracht van kennis, maar gebaseerd zijn op eigen initiatief. Leren door ervaring (double loop learning) en leren ‘aan ervaring’ is het motto. Niet adaptief leren, dat wil zeggen het probleem van het moment uit de weg ruimen, maar generatief leren, ofwel leervermogen opbouwen om te voorkomen dat soortgelijke problemen zich wederom zullen voordoen.

[Drieslagleren toevoegen en koppelen aan narratief leren]

Een opleiding dient optimale leercondities te scheppen om dit leerproces van de grond te krijgen. Er moet een situatie gecreëerd worden waarin de werknemer zowel kan leren als veranderen. De sleutel voor succes daarmee ligt in een zorgvuldige begeleiding waarin mede aandacht is voor psychologische en sociologische processen.

De werknemer moet leren reflectief te leren. Hij moet leren te benoemen wat hij leert, hoe hij leert, hoe hij het geleerde elders inzet, toepast of nabootst en hoe hij daar weer van kan leren. Kortom een voortdurende reconstructie van ervaring.

[Van Woerkom en Meijers toevoegen]

Eigen verantwoordelijkheid en intrinsieke motivatie worden groter naarmate de betrokkene meer mogelijkheden krijgt zijn persoonlijke groei zelf in te richten.

Het boek Verhalend ontwerpen (Vos, 2003) heeft de naam van een onderwijsvorm gebaseerd op een verhaal. De leeractiviteiten zijn gepland in een verhaallijn die de kinderen een kader biedt waarbinnen zij leeractiviteiten als zinvol ervaren. De methode is in Schotland ontwikkeld onder de naam: The storyline approach to education.

Onder het motto 'People shape the future' heeft Shell een handleiding ontwikkeld waarin onder andere wordt gebruik gemaakt van 'Create coherent and vivid stories about the future.' Op deze wijze worden werknemers geprikkeld na te denken over mogelijke ontwikkelingen in de toekomst en de bijbehorende oplossingen. Bijvoorbeeld op het gebied van nieuwe vormen van energie.

Een link naar de handleiding is samen met veel ander links op dit gebied verwerkt in een website over scenarioleren: www.scenarioleren.nl.

Op grond van bovenstaand inventarisatie bij leerprocessen, kom ik tot de volgende voorlopige lijst van narratieve interventies:

- Xxx

4.3 Interventies bij organisatieontwikkeling

“Collective storytelling system in which the performance of stories is a key part of members’ sense making and a means to allow them to supplement individual memories with institutional memory (Boje, 1991a: 106). My amendment is to substitute the word systemicity for system to emphasize their unmergedness and unfinalizedness. (Boje, 2006: Glossary)”

Boje zet zich met zijn ‘zich ontwikkelende verhaal’ af tegen het op Aristoteles terug te voeren lineaire verhaal met begin, middenstuk en einde. Hij spreekt van een ‘narrative prison’. Hij zet zich ook af tegen op ontwikkeling gerichte organisatieverhalen. Die doden de levende verhalen. Het grote verhaal drukt de kleinere verhalen weg. Kleine verhalen die nog in ontwikkeling zijn. Deze antenarratieve kleine verhalen zijn onvoltooid wat vorm en inhoud betreft.

Boje (2007) gaat ervan uit dat iedereen voortdurend aan het vertellen is, maar niet voortdurend aan het luisteren naar alles wat verteld wordt. Wanneer je aan het vertellen bent, ben je van binnen met een andere vertelling bezig. Terwijl je luistert neem je al luisterend afstand van wat gezegd wordt en vertel je een ander verhaal aan jezelf. Het interne vertellen gaat op hetzelfde moment als het daadwerkelijke vertellen en als het luisteren.

Om bovenstaande reden meent Boje dat een lineaire verhalende wijze van vertellen oninteressant is om te bestuderen. Interessanter is na te gaan wat het verhaal niet vertelt.

Boje komt bij het bestuderen van organisatieverhalen tot een conclusie die in de begeleidingskunde een uitgangspunt is, namelijk dat onderwerp van onderzoek en interventie zeker niet alleen het uiteindelijk vertelde verhaal moet zijn. Vanuit beide perspectieven is het verhaal tussen de regels, het niet verhaal achter het verhaal en het niet vertelde verhaal zeer relevant. Ook het ontstaan en de ontwikkeling van het verhaal bieden belangrijke aanknopingspunten. Verhalen van mensen en organisaties zijn voortdurend in ontwikkeling en nooit af.

Ik onderschrijf het standpunt van Boje dat organisatieverhalen de individuele verhalen kunnen wegdrücken en vernietigen of tegenverhalen kunnen oproepen die het organisatieverhaal onder druk zetten en aantasten. Opgelegde verhalen roepen vaak weerstand op.

Ik onderschrijf ook dat al vertellend en luisterend het interne verhaal voortdurend in ontwikkeling is. Dat daarmee grote verhalen, gestolde verhalen of lineaire verhalen oninteressant zijn om te bestuderen onderschrijf ik niet. Zoals uit voorgaande blijkt kunnen die verhalen inspireren en meeslepen. Ze kunnen zorgen voor betekenisgeving en betrokkenheid. Mits zorgvuldig afgestemd op de individuele verhalen kan er zelfs synergie ontstaan in plaats van wederzijdse vernietiging. Je kunt werknemers ook actief betrekken bij het genereren van het organisatieverhaal.

In De organisatie als verhaal (Van Loon, Wijsbek, 2003: 74) wordt vanuit een waarderingstheorie gewerkt met de zelfconfrontatiemethode (ZKM). Dit is een aan coaching en supervisie verwante methode die medewerkers helpt bij het expliciteren, analyseren, veranderen en opnieuw valideren van het zelfverhaal. De auteurs stellen: "Het organisatieverhaal is een complex patroon van verhalen, subverhalen, waarderingen en gevoelens die continue op elkaar inwerken. Door mensen hun verhaal hierover te laten vertellen, ontstaat inzicht in het organisatieverhaal als geheel en de betekenissen en waarderingen daarbinnen. Dit kan weer helpen om inzicht te krijgen in waarom problemen (blijven) bestaan. Met name in situaties waarin al geprobeerd is om vanuit organisatie modellen het probleem op te lossen, kan het waardevol zijn om te zoeken naar betekenissen die mensen (met elkaar) gegeven hebben aan de situatie en de wijze waarop dit verandering tegenhoudt."

Interventies bij organisatieontwikkeling:

- Organiseatieverhaal genereren
- Ruimte voor individuele verhalen maken
- Inzetten op open dialoog en open (machtsvrije) communicatie

- Afstemmen individuele verhalen en organisatieverhaal
- Bottom up gezamenlijke verhalen creëren
- Workshops narrativiteit en storytelling organiseren

Praktijkvoorbeeld:

Ik sprak een van de directeuren van Vitae. Het bedrijf is uitgeroepen tot de beste werkgever van 2006 op basis van het onderzoek van het 'Great Place to Work Institute' dat jaarlijks in 24 landen onderzoek doet. Vitae is een zeer commercieel bedrijf met 10 vestigingen en een omzet van 27 miljoen. Het is een bedrijf dat veel van zijn mensen verwacht. Er wordt met harde targets gewerkt en een strak systeem van functionerings- en beoordelingsgesprekken. Daarnaast wordt heel bewust ingezet op drie hoofdpunten: jezelf kunnen ontwikkelen, plezier in je werk hebben en gerespecteerd worden. Er is 1 medewerker op de 25 medewerkers voortdurend bezig met coachingsgesprekken, ontwikkelingsgesprekken, en andere vormen van luisteren en begeleiden. Er is volop ruimte voor de dialoog en het eigen verhaal. Bij het 20-jarig bestaan van Vitae is een boek verschenen dat een verzameling is van de verhalen van de verschillende werknemers. Werknemers die ik sprak voelden zich gehoord en verbonden. Ook de ruime mogelijkheden voor ontwikkeling werden als heel positief ervaren. Het management stelt zich open en luisterend op.

[Plus verhaal directeur basisschool en joodse Rabbi inweven.]

Op grond van bovenstaand inventarisatie binnen de organisatieontwikkeling, kom ik tot de volgende voorlopige lijst van narratieve interventies:

- Xx

5. Empirisch onderzoek

In mijn inleiding schreef ik dat empirische onderbouwingen van de werking van narratieve interventies schaars zijn. Omdat ik in mijn werk de waarde van narratieve interventies regelmatig ervaar, is dit onderzoek opgezet. Ik zie werknemers en studenten wezenlijk en duurzaam leren als gevolg van het deconstrueren en reconstrueren van hun interne verhaal. De invloed daarvan op hun voelen en handelen is steeds in de praktijk zichtbaar. Ik hoop een en ander wetenschappelijk te kunnen onderbouwen om het vervolgens breder onder de aandacht te brengen. De onderbouwing van de werkzaamheid bestaat tot aan dit hoofdstuk uit een discursief deel waarin vanuit verschillende perspectieven en vakgebieden de kracht van narratieve interventies wordt beschreven en geïnterpreteerd. Het inductieve deel van het onderzoek gaat bestaan uit het genereren van empirisch materiaal.

Inmiddels zijn er deelonderzoeken in gang gezet. Bijvoorbeeld narratieve analyses van video-opnamen van studieloopbaangesprekken met duale studenten van de opleiding Installatie techniek en voltijdstudenten Werktuigbouwkunde aan de Haagse Hogeschool. Een en ander wordt uitgewerkt in het hoofdstuk Empirie bij leerprocessen. Tips en suggesties op dit gebied zijn zeer welkom, zowel inhoudelijk als wat methodologie betreft.

In het eerste deel van dit onderzoek is duidelijk geworden dat er sprake is van verschillende vormen van narrativiteit en dat die op hun eigen wijze werkzaam zijn. Op basis daarvan kan in de begeleidingskunde, bij leerprocessen en bij organisatieontwikkeling gebruik worden gemaakt van een breed scala aan narratieve interventies.

Het gaat het er in alle aandachtsgebieden uiteindelijk steeds om dat er doelen worden gerealiseerd. De veronderstelde resultaten van narratieve interventies moeten, gerelateerd aan de doelen, zorgvuldig worden gemeten. In schema:

Doelen -> Interventies -> Resultaten

In een begeleidingsvorm als supervisie is het een uitgangspunt dat gestreefd moet worden naar integratie tussen denken, voelen en handelen. Dan pas ontstaat het willen vanuit een zeker evenwicht tussen cognitie en gevoel/emotie. Dat leidt tot beter handelen in de beroepspraktijk.

Uit: Siegers, 2002.

Specifieke doelen in de begeleidingskunde en bij leerprocessen zijn:

- Ontwikkelen van het reflecterend vermogen
- Ontwikkelen van leren van ervaringen
- Ontwikkelen van zelfverantwoordelijk leren
- Ontwikkelen van flexibiliteit en multiperspectiviteit
- Ontwikkelen van een juiste attitude

Bij bijvoorbeeld coaching kunnen aan deze lijst vele op de uitvoering van het specifieke werk gerichte doelen worden toegevoegd.

Bij organisatieontwikkeling duiken doelen op als:

- Een beter organisatieverhaal
- Een beter productverhaal
- Een betere bedrijfscultuur
- Beïnvloeden work-identity
- Permanent flexibele organisatie
- Lerende werknemers en lerende organisatie (levenslang)
- Zelfverantwoordelijke werknemers
- Creatieve werknemers
- Initiatiefvolle werknemers
- Ondernemende werknemers
- Een betere bedrijfscultuur

Denning (2004) koppelt vanuit zijn praktijkervaring een aantal organisatiedoelen aan de vormgeving van het te gebruiken verhaal. Om mensen warm te krijgen voor een verandering en ze aan te zetten tot actie pleit hij voor een verhaal gebaseerd op een actueel en relevant voorval met een enkele hoofdpersoon en net genoeg details om het overtuigend te maken. Mensen vinden dan herkenning in het voorval en ze kunnen zich identificeren met de ene hoofdpersoon. De sleutel zit in het niet teveel details verwerken. Dat geeft de mentale ruimte aan de toehoorder om vanuit zijn eigen verhaal en verhaalvorming het verhaal te kunnen omarmen en eraan te handelen. Wanneer het doel is jezelf als persoon neer te zetten, dan moeten de details juist kleur geven aan de persoon. “I didn’t know that about him! Now I see what she’s driving at.” Als het doel is om waarden over te dragen schrijft Denning: “The narratives often take the form of a parable. Religious leaders have used them for thousands of years to communicate values. The stories are usually set in some kind of generic past and have few context-setting details – though the context needs to seem relevant to the listeners. The ‘facts’ of such tales can be hypothetical, but they must be believable. [...] Of course, narratives alone cannot establish values in an organization. Leaders need to live the values on a daily basis.”

Hypothesen worden per deelonderzoek geformuleerd. Bijvoorbeeld: Studenten die een goed ontwikkeld intern verhaal over hun studie, en hun toekomst daarmee, hebben geconstrueerd, zijn gemotiveerder en scoren beter.

Operationalisatie vindt bijvoorbeeld plaats via analyse van op video opgenomen verhalen. Het vergaren van zogenoemde narratieve data.

Karen Verduyn (2005) spreekt van ‘using a narrative lens’ en van ‘Narratives are on the one hand an approach to studying (social) phenomena – such as organizations, entrepreneurship etc. – and on the other hand a source of analysis in themselves: narratives as data, as object of study.’

De resultaten van haar onderzoek zijn hoopgevend: “The results of the experiment suggest that narrative as research data and approach and antenarrative as method in entrepreneurship education stimulates lateral, imaginative and critical thinking in students. I advise entrepreneurship educators to use narrative as data and antenarrative (deconstruction) as

methodology in order to stimulate a more reflective, critical attitude in students and to stimulate the entrepreneurial imagination.' Ik hoop uiteindelijk empirisch onderbouwd te kunnen concluderen dat narratieve interventies wezenlijk bijdragen aan bijvoorbeeld het realiseren van belangrijke doelen in modern onderwijs.

Gertjan Schuiling (2001: 27)) spreekt over actieonderzoek als benaderingswijze. Hij stelt: "Een belangrijk verschil met gangbaar wetenschappelijk onderzoek is echter het samenwerken tussen onderzoeker en onderzochten. Het object van onderzoek is het functioneren en de effectiviteit van de organisatie. De leden van de organisatie dragen echter door hun acties en interacties bij aan dit functioneren. Zij nemen zichzelf als object van onderzoek als zij hun eigen reacties op en aandeel in dit functioneren onderzoeken."

Heidi Muijen (2001) hanteert in haar proefschrift *Metafoor tussen magie en methode, Narratief leren in organisaties en therapie* het in kaart brengen van metaforen als onderzoeksmethode. Dit kan bij het onderzoek naar een narratieve aanpak ook de nodige gegevens ter onderbouwing opleveren.

Het is ook een mogelijkheid degenen die begeleid zijn verhalen te laten genereren. Die kunnen bewerkt worden volgens een methode op basis van Weick. Hans de Sonnaville (2005: 130) heeft een dergelijke benadering gehanteerd in zijn proefschrift *Retorische aspecten van professionaliseren*. Hij stelt onder andere: "Vanuit een sociaal constructivistisch perspectief zijn 'professie', 'organisatieadviseur', 'het vak' en 'professionaliseren' producten van menselijke activiteit en menselijke interactie. In plaats van te denken in structuren, entiteiten, persoonlijkheidseigenschappen en traits, denkt het constructivisme in processen van interactie en constructie."

In eerste instantie ga ik aan de slag met door David Boje (2001) ontwikkelde narratieve methoden zoals beschreven in zijn boek *Narrative Methods for Organizational and Communication Research*. In samenhang daarmee hanteer ik het door hem ontwikkelde model waarbij verschillende typen van narratieve betekenis kunnen worden geanalyseerd.

David Boje onderscheidt in bovenstaande model vier betekenisgevende typen:

- Het zich onbewust in het hier en nu ontwikkelende verhaal
- Het terugkijken in flarden. Betekenisgeving door achteraf relaties/verbanden te leggen.
- Het terugkijken in de vorm van een 'echt' verhaal (plot, structuur, coherentie). Geeft achteraf betekenis aan het onbewust ontwikkelde verhaal.
- Betekenisgeving door reflectie in de vorm van flarden.
- Betekenisgeving door reflectie in de vorm van verhalen

Onderzocht moet nog worden of er andere en betere specifieke methoden van onderzoek zijn om de waarde van een narratieve benadering te onderzoeken. Suggesties en verwijzingen naar onderzoeken zijn meer dan welkom.

5.1 Empirie bij begeleidingskunde

Dit deelonderzoek betreft het in kaart brengen van narratieve interventies die in coaching worden gebruikt. Vervolgens wordt via interviews en vragenlijsten onderzocht wat dit voor effect heeft gehad op diegenen die op deze wijze zijn begeleid. Doel is een empirische onderbouwing van de effectiviteit van narratieve interventies bij het realiseren van in de coaching geformuleerde doelen.

[Artikel over narratieve coaching inweven.

Rest volgt in de loop van 2015/2016. Suggesties zijn zeer welkom.

5.2 Empirie bij leerprocessen

Doelen die via onderwijs en studieloopbaanbegeleiding worden nagestreefd en die zijn vastgelegd in het competentieprofiel van bijvoorbeeld een HBO-student Werktuigbouwkundige:

- Student leert betekenisgericht leren
- Student leert reflecterend leren
- Student ontwikkelt een reflexieve persoonlijkheid
- Student raakt gericht op samenwerken
- Student ontwikkelt een brede kijk
- Student raakt vertrouwd met zelfsturend, zelfverantwoordelijk leren
- Student raakt vertrouwd met levenslang leren

Voor veel eerstejaars aan de opleiding Werktuigbouwkunde van de Haagse Hogeschool is de overgang van vooral de Havo naar deze pittige studie, waar veel initiatief en zelfwerkzaamheid van de student wordt gevraagd, een grote verandering. Ibarra en Lineback (2005) onderbouwen dat het verhaal dat we onszelf en anderen vertellen een enorme invloed heeft op hoe we met veranderingen omgaan. “Seldom is a good story so needed, though, as when a major change of professional direction is under way – when we are leaving A without yet having left it and moving toward B without yet having gotten there. In a time of such unsettling transition, telling a compelling story to coworkers, bosses, friends, or family – or strangers in a conference room – inspires belief in our motives, character, and capacity to reach the goals we’ve set.” Zij suggereren als zinvolle interventie om het doel van een succesvolle verandering te bereiken, dat de doelgroep vertrouwd wordt gemaakt met de aspecten die een verhaal krachtig maken (coherentie, plot, overtuigende personages) en dat daar vervolgens bij herhaling mee wordt geoefend tot het doel is bereikt. “Any veteran storyteller will agree that there’s no substitute for practising in front of a live audience. Tell and retell your story; rework it like a draft of an epic novel until the ‘right’ version emerges. [...] Anyone trying to make a change has to work out a story that connects the old and the new selves. For it is in a period of change that we often fail, yet most need, to link our past, present, and future into a compelling whole.”

Oosterhout (1999) geeft vanuit een psychologische invalshoek aan dat bijvoorbeeld door sprookjes kinderen die tegen zaken aanlopen die ze nog niet kunnen oplossen ruimte kunnen krijgen om in hun fantasie de werkelijkheid wel de baas kunnen zijn.

Hij stelt dat het indelen van het verhaal en het vaststellen van het thema twee zinvolle manieren zijn om een verhaal beter te begrijpen. Een andere nuttige invalshoek is het zoeken naar de spanning van het verhaal.

Een eerste deelonderzoek richt zich op het verzamelen van empirische onderbouwing van de werkzaamheid van verhalen bij het behalen van geschetste doelen bij de opleiding Werktuigbouwkunde van de Haagse Hogeschool. De pilot is bovendien bedoeld als uitgangspunt voor verder empirisch onderzoek naar narratieve kracht in andere vormen van begeleidingskunde en in de interventiekunde. Mogelijke interventies zijn eerder op de website in het hoofdstuk Interventies beschreven.

Studieloopbaanbegeleiding (SLB) is een betrekkelijk nieuwe loot aan de stam van professionele begeleidingskunde. Op veel hogescholen wordt ingezet op zelfverantwoordelijk leren en competentiegericht leren. Aanbodgestuurd leren maakt plaats voor vraaggestuurd leren. Doceren maakt daarbij deels plaats voor begeleiden.

Begeleiding die erop is gericht dat studenten optimaal met hun mogelijkheden aan de slag gaan en dat ze die persoonlijke competenties verwerven zoals in het competentieprofiel door de opleiding zijn vastgelegd (zelfreflectie, zelfsturing, betrokken, attitude gericht op levenslang leren, etc.). Daarnaast moet voorkomen worden dat studenten door oorzaken binnen en buiten zichzelf minder gaan functioneren of zelfs vertrekken vanwege verkeerde redenen. In mijn onderzoek wil ik meten wat de narratieve interventies hebben bijgedragen aan de te realiseren doelen. Wat is het effect op denken, voelen en handelen met betrekking tot de doelen.

Ik heb verkennende gesprekken gevoerd met eerstejaars studenten Werktuigbouwkunde. Bij wijze van proef heb ik deze studenten gevraagd om kort op te schrijven waarom ze Werktuigbouwkundig ingenieur willen worden en hoe ze zichzelf als ingenieur in de toekomst zien. Ook heb ik ze om een korte biografie gevraagd. In de gesprekken zijn de studenten aangemoedigd hun verhaal te vertellen. Daar bleek al gelijk uit dat studenten met een 'goed verhaal' ook gemotiveerd waren om de studie snel en succesvol af te ronden. Elementen daaruit waren:

- ik wil een bijdrage leveren aan gebruik van duurzame energie;
- ik wil oplossingen bedenken voor technische problemen of met techniek problemen oplossen;
- het lijkt me een uitdaging om als projectingenieur goed leiding te geven aan teams om tot gewenste producten te komen;
- ik ben van jongs af aan al met techniek bezig en ik wil daar later in mijn werk mee doorgaan.

Het ontbreken van betekenisgevende verhalen leidt vaak tot twijfel over de studie en tot 'zwakke' verhalen met elementen als:

- ik ben slecht in talen en moest wel voor iets technisch kiezen;
- mijn ouders willen graag dat ik voor techniek kies;
- ik hoorde dat dit wel een goede opleiding is.

In de gesprekken viel op dat verhalen vaak nog volop in ontwikkeling zijn en niet als afgerond beschouwd kunnen worden. Boje waarschuwt voor wat hij noemt de narratieve gevangenis. Interpreteren vanuit de klassieke verhaalanalyse beperkt de blik. Boje heeft daarom de antenarratieve benadering geïntroduceerd. In zijn laatste nog niet gepubliceerde boek (voorlopige webversie) laat hij deze benadering weer los.

Boje gaat er in zijn nieuwe benadering van uit dat iedereen voortdurend aan het vertellen is, maar niet voortdurend aan het luisteren naar alles wat verteld wordt. Wanneer je aan het vertellen bent, ben je van binnen met een andere vertelling bezig. Terwijl je luistert neem je al luisterend afstand van wat gezegd wordt en vertel je een ander verhaal aan jezelf. Het interne vertellen gaat op hetzelfde moment als het daadwerkelijke vertellen en als het luisteren.

Om bovenstaande reden meent Boje dat een lineaire verhalende wijze van vertellen oninteressant is om te bestuderen. Hij onderscheidt de volgende typen narratieve betekenisgeving:

- Het zich onbewust in het hier en nu ontwikkelende verhaal
- Het terugkijken in flarden. Betekenisgeving door achteraf relaties/verbanden te leggen.
- Het terugkijken in de vorm van een 'echt' verhaal (plot, structuur, coherentie). Geeft achteraf betekenis aan het onbewust ontwikkelde verhaal.
- Betekenisgeving door reflectie in de vorm van flarden.
- Betekenisgeving door reflectie in de vorm van verhalen

Ik wil deze eerste eenvoudige verkenning uitbreiden naar een meer gedegen, controleerbaar en replicerbaar onderzoek door de totale populatie van de 150 eerstejaars Werktuigbouwkunde in te delen in subgroepen. Een paar groepen wil ik dan zoveel mogelijk op een narratieve manier begeleiden. De verschillende mogelijke narratieve interventies via gesprekken, films, schrijfp opdrachten, etc. werk ik op het moment uit.

De overblijvende groepen worden niet narratief benaderd. De gesprekken die ik voer met de verschillende groepen neem ik op video op, zodat mijn benadering gecontroleerd en gerepliceerd kan worden. Uiteindelijk wil ik na een jaar van begeleiding eindgesprekken voeren waarin ik de studenten vraag hoe ze terug kijken op de begeleiding en op het eerste gedeelte van de studie. Video-opnamen van die gesprekken wil ik dan op lichaamstaal, gebruik van stem en op het vertelde verhaal analyseren. Deze drie elementen spelen tegelijkertijd een belangrijke rol bij het vertellen van het verhaal en worden alle drie in hoge mate beïnvloed door het interne verhaal. Niet alleen de cognitie, maar ook emoties, gevoelens en het lichaam worden beïnvloed.

Het is mijn persoonlijke ervaring dat bij het in kaart brengen van het verhaal de uitstraling en het gebruik van de stem belangrijk zijn. Aan de uitdrukking valt vaak een verhaal tussen de regels af te lezen of het geeft meer zicht te op het verhaal achter het verhaal en het niet-vertelde verhaal. Volgen van het gevoelspoor is meestal de inzet om het 'echte verhaal' op tafel te krijgen.

Daarnaast komen er in de loop van het jaar harde gegevens boven over de resultaten en over het aantal uitvallers. Die gegevens zijn afgelopen jaren al door iemand vastgelegd. Een combinatie van die gegevens en de analyse van de gesprekken kan leiden tot voorzichtige conclusies over het effect van narratieve interventies bij studieloopbaanbegeleiding. Ik beschouw dit ook als pilot

voor een nieuw onderzoek dat volgend jaar van start kan gaan met een nieuwe lichte en wellicht bij meerdere opleidingen en uitgevoerd door collega's. Ik kan dan uit het proces treden en vooral aan de slag gaan met de data-analyse en de narratieve analyse.

Belangrijke veronderstelling bij bovenstaande is dat de narratieve interventies aanzetten inzicht en vervolgens verandering in denken, voelen en handelen. In *De praxis als verhaal. Narrativiteit en praktisch theologie*. (Ganzevoort, 1998) wordt onderbouwd dat een narratieve benadering zowel verhelderend als heilzaam kan zijn.

In *Changing conversations in organizations. A complexity approach to change* (Shaw, 2002 p. 121) wordt het fraai verwoord: "The paradoxical nature of narrative is that it makes sense of what we can draw on (the past) in such a way that shapes our experience of a meaningful present (now) which includes where the story can go from here (the future). At the very same time, the way the narrative is opening up the future acts back on how the past leads towards it, and so further shapes our present experience. Interpretations of the past are influencing expectations of the future which are influencing interpretations of the past in the interactive present. This is the paradoxical, iterative, non-linear movement of sense making."

Een andere mogelijkheid om met de studenten Werktuigbouwkunde aan de slag te gaan is alle eerstejaars onderwerpen aan verschillende narratieve interventies en via kwalitatieve analyse later in kaart brengen wat de verschillen zijn tussen de voorgaande lichte en de lichte waarmee de pilot is uitgevoerd. Er kunnen eventueel ook andere opleidingen bij het onderzoek worden betrokken.

Een andere mogelijkheid die ik in de vorm van een pilot uit ga voeren is het analyseren van gesprekken met zwakke en succesvolle studenten. Daaruit zou een verband tussen het interne verhaal en het studiesucces aantoonbaar moeten zijn.

Ten slotte analyseer ik dialoogen met duale studenten. Voortschrijdend inzicht uit deze pilots moet uiteindelijk een verantwoord narratief kwalitatief onderzoek opleveren.

Rest volgt in 2015/2016. Suggesties en kritiek zeer welkom.

5.3 Empirie bij organisatieontwikkeling

Een deelonderzoek wordt het via video-opnamen bestuderen van verhalen van mensen die werken bij een bedrijf waar volop met storytelling etc. wordt gewerkt en de analyses vergelijken met video-opnamen van mensen die niet aan die narratieve interventies zijn blootgesteld. Meten in hoeverre narratieve interventies bijdragen aan organisatiedoelen moet in dit geval onderbouwing van de effectiviteit van narratieve interventies opleveren.

Rest volgt in de loop van 2015/2016. Kritiek en suggesties zijn zeer welkom.

6. Conclusies

Het onderzoek zit nog in de beginfase en daarom kunnen er nog weinig voldoende wetenschappelijk verantwoorde conclusies worden getrokken. De oogst van het inductieve deel van het onderzoek komt pas nadat de verschillende empirische deelonderzoeken zijn afgerond. Het discursieve deel van het onderzoek levert wel al een aantal onderbouwde conclusies op.

Op langere termijn is het de bedoeling dat er per aandachtsgebied deelconclusies worden getrokken die gebaseerd zijn op het eerste discursieve deel. Dan volgen deelconclusies vanuit het inductieve empirische deel van het onderzoek. Daarna volgen de algemenere conclusies bij de drie aandachtsgebieden begeleidingskunde, leerprocessen en organisatieontwikkeling. Uiteindelijk worden er overkoepelende conclusies getrokken met betrekking tot de effectiviteit van narratieve interventies..

Kritiek op de voorlopige conclusies is zeer welkom.

6.1 Conclusies bij begeleidingskunde

Conclusies vanuit het discursieve deel van het onderzoek bij begeleidingskunde:

Narrativiteit en narratieve interventies vormen een vast en wezenlijk onderdeel van alle vormen van begeleidingskunde. Of het nu coaching, therapie of (studie)loopbaanbegeleiding betreft, de kern van de begeleiding is altijd dat de intern geconstrueerde verhalen via deconstructie en reconstructie nieuwe verhalen opleveren. De interventies zetten altijd aan tot het ontrollen van het verhaal, met als doel nieuwe perspectieven die op hun beurt weer invloed uitoefenen op het voelen en handelen. Dit is een voortdurend en interactief proces.

Onderbouwd is ook dat het vertellen of opschrijven van hun zelf geconstrueerde interne verhalen die mensen beïnvloedt in hun denken, voelen en handelen. De reflecties die tijdens dit proces ontstaan geven vaak nieuwe perspectieven en daarmee ruimte aan nieuwe gedachten, gevoelens en gedrag.

Conclusies vanuit inductieve deel van het onderzoek bij begeleidingskunde:

In 2008 loopt een deelonderzoek in de vorm van narratieve analyses van studieloopbaangesprekken met duale studenten van de Haagse Hogeschool.

Eindconclusies bij het aandachtsgebied begeleidingskunde:

Volgt.

6.2 Conclusies bij leerprocessen

Conclusies vanuit het discursieve deel van het onderzoek bij leerprocessen:

Conclusies vanuit inductieve deel van het onderzoek bij leerprocessen:

Eindconclusies bij het aandachtsgebied leerprocessen

6.3 Conclusies bij organisatieontwikkeling

Conclusies vanuit het discursieve deel van het onderzoek bij organisatieontwikkeling:

Conclusies vanuit inductieve deel van het onderzoek bij organisatieontwikkeling:

Eindconclusies bij het aandachtsgebied organisatieontwikkeling

6.4 Overkoepelende conclusies

Overkoepelende conclusies vanuit het discursieve deel van het totale onderzoek:

Overkoepelende conclusies vanuit inductieve deel van het totale onderzoek:

Eindconclusies bij het totale onderzoek:

Taligheid onderscheidt mensen van dieren. Mensen denken in taal en construeren gedachten die zich via flarden en rudimentaire verhalen kunnen ontwikkelen tot meer ontwikkelde verhalen waarmee ze betekenis geven aan de wereld om hen heen. Daarmee beïnvloeden ze zichzelf en hun omgeving. Narratieve interventies kunnen dit proces beïnvloeden. Rest volgt nadat de verschillende deelonderzoeken zijn afgerond.

Bibliografie

- Abma, T. (2006) "Werken met narratieven, Verhalen en dialoog als methoden voor praktijkverbetering." , Tijdschrift Management en Organisatie, mei/augustus: 71-84.
- Armstrong, K. (2005) Mythen. Een beknopte geschiedenis. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Bal, M. (1989) De theorie van vertellen en verhalen. Inleiding in de narratologie. Muiderberg: Dick Couthino.
- Banning, H. en Banning-Mul, M (2005) Narratieve Begeleiding, Hoe het gebroken verhaal professioneel te waarderen. Soest: Nelissen.
- Bekman, A. (2001) De organisatie als gemeenschap. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Boje, D.M. (2001) Narrative Methods for Organizational & Communication Research. London: SAGE.
- Boje, D.M. (2007) The Storytelling Organization. London: Sage. (is nog niet verschenen, er is gebruikt van een inmiddels verwijderde voorpublicatie op internet.
- Boonstra, J. (2006) "Interveniëren en veranderen, Zoeken naar betekenis in interactie.", Tijdschrift Management en Organisatie, mei/augustus: 5-33.
- Breuer, F. (2006) "Storytelling als interactieve interventie. Toepassing van de narratieve benadering bij organisatieverandering.", Tijdschrift Management en Organisatie, mei/augustus: 53-70.
- Caluwé L. de en Vermaak H. (2002) Leren Veranderen. Een handboek voor de veranderkundige. Deventer: Kluwer.
- Cornelis, A. (1998) Logica van het gevoel. 8e druk, Amsterdam: Essence.
- Czarniawska, B. (2004) Narratives in Social Science Research. London: SAGE publications Ltd.
- Denning, S. (2004) "Telling Tales", Harvard Business Review. May, 1-8.
- Edson Escalas, J. (2004) "Narrative Processing: Building Consumer Connection to Brands.", Journal of Consumer Psychology, 14(1&2), 168-180.
- Elsschot, W. (1933) Kaas
- Hattum, F. van (2006) "Het gebruik van symbolische vocabulaire in supervisie.", Tijdschrift voor supervisie en coaching, 1: 13-31.
- Hjorth, D. en Seyear, C. (2004) Narrative and Discursive Approaches in Entrepreneurship. Cheltenham: Edward Elgar.
- Ibarra, H. en Lineback, K. (2005) "What's Your Story?". Harvard Business review. January, 64-73.
- Joyce

- Kaufman, J.C., Sexton, J.D. (2006) "Why Doesn't the Writing Cure Help Poets?", *Review of General Psychology*, Vol. 10, No. 3, 268-282.
- Kohonen, E. (2005) "Learning Through Narratives About the Impact of International Assignments on Identity.", *International Studies of Management & Organization*, vol. 34, no. 3, Fall 2004, 27-45.
- Kunneman, H. (1985) *Habermas' Theorie van het communicatieve handelen. Een samenvatting.* Amsterdam: Boom Meppel.
- Liefde, W.H.J. de (2002) *African tribal leadership voor managers. Van Dialoog tot besluit.* Deventer: Kluwer.
- Loon, R. van en Wijsbek, J. (Red.) (2003) *De organisatie als verhaal. Dialoog en reflectie als uitgangspunt voor de ontwikkeling van organisaties, leiders, teams en medewerkers.* Assen: Van Gorcum.
- Lyotard, J.F. (1996) *Het postmoderne weten. Een verslag.* Kampen: Kok Agora.
- Muijen, H.S.C.A. (2001) *Metafoor tussen magie en methode. Narratief leren in organisaties en therapie.* Kampen: Agora.
- O'Flaherty, W.D. (1986) *The Rig Veda.* Suffol: Penguin Classics.
- Olthof, J. en Vermetten, E. (1994) *De mens als verhaal. Narratieve strategieën in de psychotherapie voor kinderen en volwassenen.* Utrecht: De Tijdstroom.
- Oosterhout, B. (1999) *Verhalen presenteren. De kunst van het vertellen.* Rijswijk: Elmar.
- Petzhold, H. G. (1998) *Integrative Supervision, Meta-Consulting & Organisationsentwicklung.* Paderborn: Junferman.
- Praag, Ph.H. van (red) en Praag-van Asperen H.M. van (2000) *Handboek supervisie en intervisie.* Derde herziene druk, Leusden: De Tijdstroom.
- Philips, N. (1995) "Telling Organizational Tales: On the Role of Narrative Fiction in the Study of Organisations." *Organization Studies*, 16/4, 625-649.
- Richert, A.J. (2002) "The Self in Narrative Therapy: Thoughts From a Humanistic/Existential Perspective." *Journal of Psychotherapy Integration*, Vol. 12, No. 1, 77-104.
- Richert, A.J. (2003) "Living Stories, Telling Stories, Changing Stories: Experiential Use of the Relationship in Narrative Therapy.", *Journal of Psychotherapy Integration*, Vol. 13, No. 2, 188-210.
- Sartre De walging
- Schuiling G.J. (2001) *De chemie van organisatieverandering.* Deventer: Kluwer.

- Schuiling, G.J. (2001) *Persoonlijke ontwikkeling door organisatieontwikkeling. Werkzame ingrediënten bij organisatietoepassing*. Deventer: Kluwer.
- Schuiling, G.J. en Heine W. (redactie) (2005) *Leren (stimu)leren. Inspirerende oplossingen voor leidinggevendenden*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Shaw, P. (2004) *Changing Conversations in Organisations. A complexity approach to change*. London and New York: Routledge.
- Siegers (2002) *Handboek Supervisiekunde*. Houten/Mechelen: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Stone, R. (1997) *Genezende vertelkunst*. Amsterdam: Bres.
- Veenbaas, W. (2005) *Op verhaal komen. Werken met verhalen en metaforen in opleiding, training en therapie. Nieuwe wegen met Neuro-Linguïstisch Programmeren*. Utrecht: Scheffers.
- Verduyn, K. en Jansen P. (2005) "Entrepreneurial Myths Using Biographies and (Ante)Narrative Research Methods in Entrepreneurship Education", *International Journal of Entrepreneurship Education* 3. Senate Hall Academic Publishing.
- Verhesschen, P. (2001) *Narrativiteit als paradigmatische instap voor pedagogisch onderzoek*. Vestdijk
- Vos, E.J. e.a. (2003) *Verhalend ontwerpen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Weick, K. E. (2001) *Making Sense of the Organization*. Oxford: Blackwell.
- Weggeman, M. (2003) *Provocatief adviseren. Organisaties mooier maken*. Schiedam: Scriptum.
- Weisfelt, P. (1977) *Nestgeuren, Over de betekenis van de ouder-kind relatie in een mensenleven*. Baarn: H. Nelissen.
- Wilson, T. (2005) *Vreemden voor onszelf, Waarom we niet weten wie we zijn*. Antwerpen: Contact.

Links

<http://business.nmsu.edu/~dboje/>

Dé site op het gebied van narrativiteit van David M. Boje.

www.relational-constructionism.org/pages/related-methodologies/narrative.php

Site over onder ander narrativiteit en narratieve methoden.

www.narrativity.net

Website van een consultancybureau dat werkt met een narratieve benadering.

www.deorganisatiealsverhaal.nl

Website bij het gelijknamige in de thesis aangehaalde boek.

www.scenarioleren.nl

Website over scenarioleren met veel nuttige links.

<http://www.organizational-storytelling.org.uk/>

Website die congressen over storytelling bevat.

www.socsci.ru.nl/~hermans

Website Professor Hubert Hermans over 'Dialogical Self'.

www.lvsb.nl

Site van de Landelijke Vereniging voor Supervisie en andere Begeleidingsvormen.

www.supervision-eu.org

Site van de internationale vereniging voor supervisie.

Begrippenlijst

Ante-narrativiteit:

Een vertelling die voorafgaat aan een verhaal. Is nog gefragmenteerd, vormt zich nog. Heeft nog geen ontwikkeld plot en coherentie.

Epistemologie:

Leer betreffende het wezen, de methoden en de grenzen van de menselijke kennis

Discourse:

Het oneindige spel van verschillen in betekenissen uitgewisseld door sociaal geconstrueerde groepsgebruiken, speciaal in verhalen.

Hermeneutiek:

Zoeken naar begrip en begrijpen van handelen van individu vanuit individu. Leer van de regels en hulpmiddelen die bij de uitlegkunde gebruikt worden en bij interpretatie van symbolen en tekens:

Narrativiteit:

Term uit de narratologie of verteltheorie voor de manier waarop een tekst als vertelde tekst kan worden beschreven. De narrativiteit wordt daarbij bepaald door de onderlinge relaties tussen de tekst zelf, de betekenis van die tekst en de geschiedenis of reeks gebeurtenissen die er de grondslag van vormen.

Narratologie:

Verteltheorie.

Narratio:

Term uit de retorica voor dat onderdeel van de opzet van een betoog (dispositio) dat na de inleiding (exordium) de feiten moet leveren voor het volgende onderdeel (argumentatio). Voor de narratio uit tal van (topos); met name tijdbepaling en plaatsbepaling zijn voor het begin van een narratio erg geschikt.

De narratio is uitgegroeid tot het belangrijkste of zelfs enige onderdeel van een literair werk.

Narratief systeem:

Term uit de verteltheorie voor de manier waarop een verhalende tekst blijkt te zijn opgebouwd. In feite bestaat het narratieve systeem uit de retorische middelen die een verhalende tekst structureren, zoals het perspectief, tijdsaspecten en ruimteaspecten.

Narratieve cyclus:

Term uit de verteltheorie voor de specifieke ordening van de gebeurtenissen of groepen gebeurtenissen in een verhaal die globaal omschreven kunnen worden als:

- Een meegeedeelde mogelijkheid (Iemand wil grote reis maken.)
- De gebeurtenis(sen) die daarmee is (zijn) verbonden (Hij neemt een aantal weken vakantie, pakt zijn koffers en monstert aan op een schip.)
- De afsluiting of de gevolgen daarvan in positieve of negatieve zin (Hij slaagt er wel/niet in zijn reis te voltooien.)

Binnen de reeksen gebeurtenissen kunnen weer nieuwe, ingebedde reeksen gebeurtenissen optreden die niet noodzakelijk ondergeschikt hoeven te zijn aan de hoofdreeks. Combinaties van een beginsituatie waarin de acteurs verandering (meestal verbetering) willen brengen, het proces van die verandering en de nieuwe eindsituatie waarin al dan niet een verbetering is ingetreden vormen samen de narratieve cyclus.

Ontologie:

Zijnsleer, leer van de algemene eigenschappen der dingen, leer van de onderwerpen van het menselijke denkvermogen.

Story:

Een mondelinge of schriftelijke uiting waarbij twee of meer mensen betrokken zijn die ervaringen in het verleden of in de toekomst interpreteren

Storytelling organization:

Collectief verhaalvertellend systeem waarin de presentatie van de verhalen een sleutel vervult bij betekenisgeving van de leden en een middel hen in staat te stellen individuele herinneringen aan te vullen met organisatieherinneringen.

Het systeem kenmerkt zich door voortdurendheid en is nooit af.

Dilthey:

Het 'Verstehen' is het bepalend element van de zijnswijze van het menselijk bestaan als oorspronkelijk begrijpen dat ieder mens is meegegeven als bestemdheid alles een zin te moeten geven.

Stellingen

Wat je denkt beïnvloedt wat je voelt. Hoe je je voelt beïnvloedt wat je denkt. Hoe je je voelt en hoe je denkt, beïnvloedt hoe je handelt. Het effect van je handelen beïnvloedt hoe je je voelt en wat je denkt. Deze processen kunnen effectief beïnvloed worden door jezelf. Reflecteren en exploreren zijn daarbij sleutelwoorden. Professionele begeleiding helpt, maar je moet het zelf doen.

Uit mijn praktijk:

Exploreren levert mensen vaak meer op dan reflecteren. Leren door te doen. Bijvoorbeeld assertiever worden door ermee te exploreren. Aristoteles stelde al dat je dapper wordt door dappere daden te verrichten.

Spreeken is zilver, zelf je interne verhaal reconstrueren kan goud zijn.

Mensen willen graag veranderen, maar niet veranderd worden.

Anderen veranderen, of gedrag van anderen veranderen, is zeer lastig, jezelf veranderen zodanig dat anderen anders op je gaan reageren blijkt wel goed haalbaar. Actie is reactie.

Luisteren met een leeg hoofd blijkt steeds weer een zeer effectieve interventie.

Hoe je kijkt bepaalt wat je ziet, hoe je luistert bepaalt wat je hoort. Je ziet en hoort vooral jezelf.

Het blijkt elke keer weer dat het inderdaad slecht hazen vangen is met kwade honden.

Pas als mensen zich daadwerkelijk gehoord voelen, gaan ze zich verbinden.

In het algemeen:

Je bent niet wat je hebt en je bent ook niet wat je hebt gestudeerd.

De winnaar van een debat hoort niet een persoon te zijn, maar de inhoudelijke nuancering en de nieuwe inzichten.